

Transition Metal Complexes Incorporating with Unsymmetrical N₂O₂-Donor Schiff Base Ligand: Microwave-Assisted Synthesis, Spectroscopic, Thermal, and Biological Aspects

Amit Ramdasji Yaul, Sarika Ramdasji Yaul, Jagannath Tulshiram Makode, Nilesh Govindrao Salunkhe, and Avinash Avdhutrao Ramteke*

Complexes of Ti(III), Cr(III), Mn(III), Fe(III), VO(IV), MoO₂(VI), WO₂(VI), and UO₂(VI) with 3-(1-(2-(1-(2,4-dihydroxyphenyl)ethylideneamino)cyclohexylimino)-ethyl)-4-hydroxy-6-methyl-2H-pyran-2-one (H₂L) are reported and have been characterized by various spectroscopic techniques like IR, UV-visible, ¹H & ¹³C NMR, Mass, XRD, and ESR as well as elemental analyses, magnetic, and thermal measurements and also by the aid of molar conductivity measurements. It is found that the ligand behaves as a dianionic tetradentate coordinating to the metal ion with 1:1 metal to ligand stoichiometry. An octahedral geometry is proposed for all the complexes except Mn(III) and VO(IV) complexes, which possess square pyramidal geometry. The thermal studies show the type of water molecules involved in metal complexes as well as the thermal decomposition of the metal complexes. The compounds are subjected to antimicrobial activity screening and minimum inhibitory concentration is determined. Microbial assay of the above compounds against *Escherichia coli* MTCC 443, *Pseudomonas aeruginosa* MTCC 424, and *Staphylococcus aureus* MTCC 96 and fungal strains *Candida albicans* MTCC 227 and *Aspergillus niger* MTCC 282 shows that complexes exhibit higher activity than the ligand.

because of their importance in biomimetic studies of binuclear metalloproteins,^[2] their interesting catalytic processes,^[3] and their ability to stabilize unusual oxidation states and mixed-valence compounds. They are also useful as starting materials for the synthesis of important drugs like antibiotics, antiallergic, antiphlogistic, and antitumor agents.^[4] The antibacterial and antifungal activities of complexes appear to be due to the chelating behavior of the ligand, with most of the metal ions coordinated through N and S donor atoms. The influence of the donor atoms and their relative position, the number and size of the chelate ring formed, and shape of the coordination moiety play important role in the biological and catalytic activity of the complexes formed.^[5] The poisoning role of central metal ions in living organisms is ascertained using these complexes by determining the action of drugs. It is well documented that coordination of a ligand

1. Introduction

The chemistry of metal complexes with dicompartmental ligands has become a rapidly growing area of research^[1]

A. R. Yaul
Department of Chemistry
Narayanrao Kale Smruti Model College
Karanja (Gh.), Wardha, Maharashtra, India

S. R. Yaul, J. T. Makode
Department of Chemistry
Shri Shivaji Science College
Akola, Maharashtra, India

N. G. Salunkhe
Department of Chemistry
Sant Gadge Baba Amravati University
Amravati, Maharashtra, India

A. A. Ramteke
Department of Chemistry
Devchand College, Arjunnagar
Kagal, Kolhapur, Maharashtra, India
E-mail: dravinash03@gmail.com

DOI: 10.1002/masy.202000071

to the transition metal ions increase the biological activity of the ligand and reduce the cytotoxic effects of metal ion and ligand.^[6] Schiff bases derived from substituted aldehydes or ketones and diammines constitute one of the most relevant synthetic ligand systems with importance in asymmetric catalysis and microbial activity. In this paper, our efforts have focused on the synthesis and characterization of Ti(III), Cr(III), Mn(III), Fe(III), VO(IV), MoO₂(VI), WO₂(VI), and UO₂(VI) metal complexes with ligand 3-(1-(2-(1-(2,4-dihydroxyphenyl)ethylideneamino)cyclohexylimino)-ethyl)-4-hydroxy-6-methyl-2H-pyran-2-one (H₂L) by microwave technique, as microwave-assisted synthesis of organic compounds is an efficient and eco-friendly synthetic strategy and has now become a powerful tool in green chemistry.

2. Experimental Section

2.1. Materials and Physical Measurements

All chemicals used were of either AR or chemically pure grade. The solvents obtained from commercial sources were dried

Carcinogenic Cr(VI) Abatement Applicability of 8-HQPHF-II Terpolymer

¹RAHANGDALE P.K.; ²MESHARAM U.P.; ³SHENDE S.S.; ⁴VILAYATKAR N.D.

¹Bhawabhuti Mahavidyala, Amgoan-441902, India pkrangdale@yahoo.co.in

²N.K.S.Model College Karnja (GH)- 442203, India umeshmeshram@rediffmail.com

³N.P.W.College, Lakhani- 441804, India sudhakarshende31@gmail.com

⁴S.S.Jaiswal College, Arjuni/Morgoan-441701, India vilayatkar.nitin@gmail.com

*Corresponding author, email: vilayatkar.nitin@gmail.com, Contact: +91 9028631242

Abstract

Recently surface water and groundwater gets commonly contaminated with toxic heavy metals. Amongst these heavy metals hexavalent chromium Cr(VI) is more toxic because it is carcinogenic and mutagenic. For this reason, the removal of Cr(VI) from polluted water has received an extensive concern and has become a hot topic in environmental research. The aim of the present investigation is to synthesize an efficient adsorptive material (8-HQPHF-II terpolymer) and to evaluate its practical efficacy towards removal of hexavalent chromium. Its synthesis was done by polycondensation of 8-HydroxyQuinoline, Phenylhydrazine and Formaldehyde in 2:1:3 molar ratio followed by its applicability studies in environmental pollution control with respect to Cr(VI) removal. The characterization and the structural elucidation of the newly prepared terpolymer was carried out using the modern techniques such as elemental analysis, TGA, FTIR, XRD and ¹H-NMR spectral studies. The Cr(VI) removal property of the terpolymer was determined by batch equilibrium method. The effects of various parameters like pH, contact time and adsorption doses have also been studied and their optimum values are found to be pH 4, 110 min and 5 gm respectively. The adsorption data were found to fit well with the Langmuir and Freundlich isotherm models. At optimum condition nearly 90% abatement of Cr(VI) has been noted using 8-HQPHF-II. Thus the 8-HQPHF-II under study has been proved to be as an efficient/successful adsorbent material for removal of Cr(VI) from contaminated water.

Keywords: Hexavalent chromium, Carcinogenic, Batch method, environmental applications.

Introduction

The compounds containing chromium(Cr) are among the most common toxic pollutants in water [1]. Chromium concentration increase in surface water/ground water is a

Butterfly fauna of Risod tahsil, district Washim of Vidarbha region of Maharashtra, India

Pathan Tahesinkhan¹ and Wankhade Lokesh^{2*}

¹Department of Zoology, Kohinor Institute, Khultabad, District-Aurangabad, Maharashtra, India.

²Department of Zoology, Narayanrao Kale Smruti Model College, Karanja (Ghadge), District-Wardha, Maharashtra, India.

*Corresponding author Email: lokesh.wankhade@gmail.com

Manuscript Details

Available online on <https://www.irjse.in>
ISSN: 2322-0015

Editor: Dr. Arvind Chavhan

Cite this article as:

Pathan Tahesinkhan and Wankhade Lokesh. Butterfly fauna of Risod tahsil, district Washim of Vidarbha region of Maharashtra, India, *Int. Res. Journal of Science & Engineering*, 2020, Special Issue A10: 29-29.

Article published in Special issue of International e-Conference on "Role of Science and technology in Sustainable development-2020" organized by Department of Zoology & IQAC, Digambarrao Bindu ACS College, Bhokar, Dist. Nanded, Maharashtra, India date, August 17-18, 2020.

Open Access This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License, which permits use, sharing, adaptation, distribution and reproduction in any medium or format, as long as you give appropriate credit to the original author(s) and the source, provide a link to the Creative Commons license, and indicate if changes were made. The images or other third party material in this article are included in the article's Creative Commons license, unless indicated otherwise in a credit line to the material. If material is not included in the article's Creative Commons license and your intended use is not permitted by statutory regulation or exceeds the permitted use, you will need to obtain permission directly from the copyright holder. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Abstract

The present study was carried out to record the species diversity of butterfly in nearby area of Risod Tahsil. Risod is situated in Washim District of Vidarbha region of Maharashtra. The survey study has revealed a total 16 species of butterflies belonging to 13 genera and 4 families (Nymphalidae, Pieridae, Papilionidae and Lycaenidae). Among these recorded butterflies' family Nymphalidae is represented by 8 species, family Pieridae by 4 species, family Papilionidae and family Lycaenidae each by two species. The entire butterfly's species recorded in this district are very common and found in different area of Vidarbha region of Maharashtra. During the study and observation not, any rare threatened species were recorded in a given area.

Key words: Butterfly, family, species, Risod.

Introduction

Butterflies belong to Phylum-Arthropoda, Class-Insecta, and Order-Lepidoptera. Order Lepidoptera is a order of insect including butterflies and moth that undergoes complete metamorphosis [1]. Many species of butterflies play an important role in pollination of different flowers. Butterflies are also found to be a good indicator of environmental changes as they are very sensitive to habitat degradation and climate changes [2]. Butterflies are also found to be prey of birds, bats and other insectivorous animals and thus play an important role in the food chain [3]. Tiple [4] have reported

Study on the incidence of insect pest on some selected agriculture crops grown in Karanja (Ghadge), Tahsil of Wardha district of Maharashtra, India

Wankhade Lokesh¹, Pathan Tahesin Khan² and Bhonde Rajkumar³*

¹Department of Zoology, Narayanrao Kale Smruti Model College, Karanja (Ghadge), District Wardha, MS, India.

²Department of Zoology, Kohinoor Institute, Khultabad, District-Aurangabad, Maharashtra, India.

³Department of Zoology, C J Patel College, Tirora, District Gondia, Maharashtra, India.

*Corresponding author, Email: rajkumarbhonde6@gmail.com

Manuscript Details

Available online on <https://www.irise.in>
ISSN: 2322-0015

Editor: Dr. Arvind Chavhan

Cite this article as:

Wankhade Lokesh, Pathan Tahesin Khan and Bhonde Rajkumar. Study on the incidence of insect pest on some selected agriculture crops grown in Karanja (Ghadge), Tahsil of Wardha district of Maharashtra, India, *Int. Res. Journal of Science & Engineering*, 2020, Special Issue A10: 119-124.

Article published in Special issue of International e-Conference on "Role of Science and technology in Sustainable development-2020" organized by Department of Zoology & IQAC, Digambarrao Bindu ACS College, Bhokar, Dist. Nanded, Maharashtra, India date, August 17-18, 2020.

Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License, which permits use, sharing, adaptation, distribution and reproduction in any medium or format, as long as you give appropriate credit to the original author(s) and the source, provide a link to the Creative Commons license, and indicate if changes were made. The images or other third party material in this article are included in the article's Creative Commons license, unless indicated otherwise in a credit line to the material. If material is not included in the article's Creative Commons license and your intended use is not permitted by statutory regulation or exceeds the permitted use, you will need to obtain permission directly from the copyright holder. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Abstract

Field survey was conducted at some selected farm of Karanja (Ghadge) region where some selected crops viz Cotton, soybean, Castor, Gram, Wheat, Maize, and Bean crops (Lablab and Cowpeas) were grown during Kharif and Rabi season in order to study the incidences of insect pests on these crops. The observation of field study revealed incidence of total 20 insect pests belongs to 4 orders and 12 families. Out of 20 insects, 16 insects were recorded as a pest and 4 insects were recorded as predatory insects. Maximum 9 insects were recorded from order Lepidoptera with maximum 4 insects from family Erebidae. More number of insects were recorded on castor and on bean crop (Lablab beans). The incidence of Red cotton bug *Dysdercus cingulatus* was found to be the most common insect pest on most of the crop.

Keywords: Kharif, rabi, insect-pests, crop.

Introduction

India is an agricultural country. Agriculture and its allied activities act as an important source of livelihood for 80% population of rural India. According to 2011 Agricultural Census of India about 61.5% of the 1300 million Indian populations are rural and dependent on agriculture. Every year agriculture field is facing a very serious problem of insect pests. The insect's pests are damaging various agriculture crops and causing great losses. In India wheat is attacked by

Domestic violence and role of feminism

Ulhe P.P.

Narayanrao Kale Smruti Model College (Art, Commerce and Science)
Karanja (gh.) Dist:-Wardha .

ABSTRACT

Violence against women is not only restricted in India but also it is world wide. Women's are victim of domestic violence from ancient period of time. Generally domestic violence victim are women, children, adult and men. In our male dominant Indian society most of the percentage of victim is women. There are some reasons like slavery, illiteracy, dowry, emotional, sexual harassment and others for domestic violence. The concept, causes, analysis of domestic violence is well explained here with the help of phenomenon feminism. Feminism, women's movement definitely inspiring and enriching the others. Social, cultural, political movements, theories and moral philosophies for gender inequalities, equal rights also explained the feminism. The women's struggle for their rights is not only restricted in India but in world also focus such serious issues.

KEY WORDS:- Domestic violence, Feminism

INTRODUCTION

India is a country of south Asia. It is seventh largest country of area, the second most populous country and most populous democracy in the world. Officially it is a "Republic India". India is a largest megadiversity with flora and fauna. It contains religious, cultural, spiritual, social importance. Among socio-economic challenges India faces many problems like gender inequality, child malnutrition, poverty, child labour, human trafficking, corruption, population etc. The gender inequality creates imbalance between men and women. This is due to male dominance over women. Nowadays women's empowerment increases strength of women due to education. She has a chance to go in every sector due to her strength, power of intelligence and she is trying to balance equality with men. The gender equality awareness programme run by Government by various ways like social media, newspaper, T.V. channels, educational departments, various offices, schools, colleges etc. The aim of this programme is to remove inequality between men and women but one of the major issues related to this fact is the domestic violence. There is a complex relationship between gender and violence. The male, female, children and adult with their specific behavior in society. Differences in gender roles and behaviours often create inequalities, whereby one gender becomes empowered to the disadvantages to the other. The present paper deals with the issues related to domestic violence in India and world. The term feminism also helps to explain this concept.

DOMESTIC VIOLENCE :- For a relationship honesty, emotion, mutuality, respect and love is essential. It makes a good partnership. Domestic violence can be broadly defined as a pattern of abusive behaviors by one or both partners in an intimate relationship such as marriage, dating, family friends or cohabitation. According to the UN, "there is no region of the world, no country and no culture in which women's freedom from violence has been secured. (1) Domestic violence happens between people who are dating, married, separated and divorced. It occurs in heterosexual as well as in gays and lesbian relationships and in adolescent dating relationships. Domestic violence can happen to any one of any race, age, sexual orientation, religion or gender. It can happen to couples who are married, living together or who are dating. This way of life is nothing new to humans. It has gone on for hundreds of years.

Domestic violence is not caused by stress, mental illness, alcohol or drugs. It classifies into criminal domestic violence and non-criminal domestic violence. Generally the physical domestic violence contains hitting, verbal or sexual but in mental domestic violence

CORONA VIRUS (COVID-19) PANDEMIC AND AGRICULTURE

Ulhe P.P.

Department of Botany, Narayanrao Kale Smruti Model College

(Art, Commerce and Science) Karanja (gh.) Dist-Wardha

Email:- pallavi_ulhe27@rediffmail.com Mob.No. 9850097972

Abstract

COVID-19 is a disease caused by SARS-CoV-2 .It spreads through person to person contact. Infections range from mild to deadly. It is highly infectious. In early 2020, after a December 2019 outbreak in China, the World Health Organization identified SARS-CoV-2 as a new type of coronavirus. It spreads all around the world. The countries like America, Italy, England are highly infected and mortality rate is also high in this countries. So the Government declared lockdown. Due to lockdown the economy of all countries totally collapsed. All the activity are stop. Transportation, theaters, hotels, tourism, bars, schools, colleges, educational institutes, offices, companies etc. are closed. WHO declared it as a pandemic because it spreads all around the world. The effect of these pandemic found in each and every sectors like small and large businesses, industrial sectors, educational sectors, agricultural sector, automobile sectors etc. When we studied agriculture sector the huge loss of farmers during lockdown period. The standing crops are as it is in farm due to non availability of labors because they become migrants. The worker lost their jobs, farm instruments are not available during harvest period, fruits and vegetables are rotten due to sealed borders and stop transportations.

Though the government declared many schemes to help the farmers during lockdown period but loss of farmers is much more. The agriculture industry highly affected and the agriculture products also rotten or wastage. So the sustainable development goals related to agriculture collapsed due to slow down world economy. The socioeconomic balance disturbs. So to avoid these crises we have to maintain our balance by inspiring and empowering the farmers, help them ,obeying all the rules and regulations given by the government keeping social distancing, stay at home, care your family members, sanitization and all others instructions. Because if we save our life then we will try to developed our economy, balanced and achieve the sustainable development goals.

Key Words:- Corona virus COVID-19 pandemic, Effects, Challenges, Measures, Agriculture.

Introduction :-

India is an agricultural country .Agriculture is the process of producing food, feed, fiber and many other desired products by the cultivation of certain plants and the raising of domesticated animals (livestock). The major agricultural products can be broadly grouped into food, fibers, fuels and raw materials (such as rubber)food classes

Sustainable development and COVID-19 Pandemic

Ulhe P.P

Narayanrao Kale Smruti Model College (Art, Commerce and Science)

Karanja (gh.) Dist- Wardha

Email:- pallavi_ulhe27@rediffmail.com

ABSTRACT

Development means making life better, to have a better standard of living and an improved quality of life. In this system of development man, trees, environment, society, wealth are important factors i.e., economic, social environmental development is essential. There are various goals of sustainable development which was in progress but due to COVID-19 pandemic effect it totally change the situation. The major crises found in global economy. so How to control this situation is a major problems. All the countries given priorities of pandemic infection control. The infection and mortality rate increases at higher level in some countries. The most important thing to return and achieve our sustainable development we must focus on how we save our life during COVID-19 Pandemic.

KEY WORDS:-Sustainable development, Goals, COVID-19.

INTRODUCTION

The term 'sustainable development' first come to prominence in the world conservation strategy (WCS) in 1980. Development is a describing of human potentials for meaningful participation in economic, social, political and cultural process and institutions, so that people can improve their conditions. The aims of this to maximizing the probability of achieving sustainable development and minimizing the chances of environmental degradation. "Sustainable development is development that encounters the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs." (United Nations General Assembly, 1987). The goals and targets are universals, meaning they apply to all countries around the world, not just poor countries. Reaching the goals requires action on all fronts-governments, businesses, civil society and people everywhere all have a role to play. Sustainable development is in the news every day as the world handles with climate change, biodiversity loss, conflict and resource scarcity. In the present situation we struggle with Corona virus COVID-19 Pandemic problem which is highly infectious, spreading all over the world. Government declared lockdown for the safety purpose. This infection is out of control in some countries, death rate increases. WHO declared it as a Pandemic in all over the world.

**Morphological and anatomical observations and preliminary
phytochemical analysis of *Caesalpinia bonducella* Fleming. seeds of
Caesalpinaceae or Fabaceae.**

Ulhe P.P.

Department of Botany, Narayanrao Kale smruiti Model college (Art, Commerce and Science)

Karanja (gh.) Dist-Wardha

Email:-pallavi_ulhe27@rediffmail.com

ABSTRACT

The *Caesalpinia bonducella* Fleming. belonging to Caesalpinaceae. The seeds of this plant are medicinally important. The seed surface characteristics show anatomical and morphological observations with biochemical and phytochemical analysis. The morphological surface features studied shows micromorphological characters while anatomically seedcoat shows cellular variations. The preliminary phytochemical analysis shows presence of reducing sugar, steroids, flavonoids, terpenoids, amino acids, volatile oil or essential oil etc. The thin layer chromatography shows presence of no.05 (L-Cysteine hydrochloride), no.13 (Isoleucine), no.16 (L-Methionine), no.17 (DL-Ornithine monohydrochloride) types of amino acids. The chromatography technique also shows detection of sugar in the form of sucrose. The present study gives surface variation for seed identification and phytochemical analysis help for detection of various chemical compounds present in plants. These compounds help for preparation of various drugs and theruptic efficacy.

KEY WORDS:- Seed morphology, Scanning electron microscopy (SEM), Seed anatomy, biochemical, phytochemical analysis, Caesalpinaceae or Fabaceae.

INTRODUCTION:-

26. Covid-19 Pandemic Effect on Education and Migration

Ulhe P. P.

Department of Botany, Narayanrao Kale Smruti Model College (Art, Commerce and Science)
Karanja (gh.) Dist-Wardha.

Abstract

The global crisis i.e. COVID-19 Pandemic effect found in most of the countries of the world. The main problem of this disease is that it is an infectious spreads human to human. Due to the lockdown the world faces many problems. The economy slow down. Various sector like industrial sector, educational sector, tourism, automobile sector, businesses, hotels, bars, restaurants, shopping malls are close due to lockdown and pandemic effect. The education sector is most important in which Schools, Colleges, Coaching institutes, Universities, Higher educational centers are closed. Due to this reason online teaching learning have given a more importance. The internet, different educational apps, webinars, online classroom teaching are essential for students' now-a-days. But these digital educational facilities are really available for each and every student? The students belongs to rich family, poor family, middle class family, those lie in urban, rural, dense area have totally benefitted of this digital learning course. The online teaching learning is suitable, smart activity for students. Lockdown doesn't stop the educational activity but coeducation, interaction, is affected. The pandemic effect also seen on migratory peoples. They loss their job, income sources, education of children, faces starvation, temperature effect, water problems, no vehicals, family faces various problems.

Key Words:- Corona virus COVID-19 pandemic, education, Migration.

Introduction

India is a second most populated and underdeveloped country in which it faces a problems like poverty, unemployment, starvation, malnutrition, child labour, dowry and others. The sustainable development 'based on economic development, Social development and environmental development. In Social development includes participation and inclusion of everyone, eradication of poverty and exclusion, food security, equitable distribution of resources, better life chances and opportunities, protection from exploitative. In the sustainable

Seed Coat Study And Preliminary Phytochemical Analysis Of *Trachyspermum Ammi* (L.) Seeds Of Apiaceae (Umbelliferae)

P.P. Ulhe

Department of Botany, Narayanrao Kale Smruti Model College (Art, Commerce and Science)
Karanja (gh.) Dist:-Wardha .

Abstract

From the ancient period of time medicinal plants have great value because they give remedies for different human diseases. The *Trachyspermum ammi* (L.) plant is highly medicinal. It is also known as 'Ajwain'. Ajwain seeds are important for preparation of various drugs. It's fruit like seeds. It contains useful phytochemicals which are used in the pharmaceutical industry. The seed also shows morphological and anatomical variations which are very helpful for identification of seed. The scanning electron microscope (SEM) view of seed shows micromorphological characters while seed coat study shows structural cellular variations. The qualitative analysis helps for detection of various chemical constituents which are helpful for drug preparation. The preliminary phytochemical analysis, protein test, carbohydrate test and lipid test, detection of amino acid through TLC method, detection of various secondary metabolites used for drug preparations. Seeds contain various chemical constituents having high medicinal value. The study is essential for the identification of seeds, detection of various components in it for therapeutic efficacy of seeds. So taxonomic identification, detection & analysis are most important for better research for drug preparation in pharmaceutical industry, various purposes and economic use also.

Keywords :- Seed morphology, Scanning electron microscopy (SEM), Seed anatomy, biochemical, phytochemical analysis, Apiaceae (Umbelliferae)

Introduction

Apiaceae is a large family with about 300 genera and more than 3000 species. The earlier name Umbelliferae derives from the inflorescence being in the form of a compound "Umbell". The Apiaceae or Umbelliferae is a family usually aromatic plants with hollow stems. The Umbelliferae family is named after the shape of its flowers which are called umbrellas. These distinctive umbrella shaped blooms are attractive in arrangements & loved by numerous beneficial insects. Members of this family are loaded with vitamins, minerals & antioxidants. (www.organicsforall.org/vegerables&html) (www.nutritionandyou.com). It is commonly known as 'Ajwain'. The biochemical and phytochemical tests are essential for the detection of various components inside the seeds of Apiaceae because of their nutritive & pharmaceutical importance. Thin layer chromatography is an essential process for the detection of amino acids & carbohydrates. Various seed workers provided information about identification of seed. Seed recognition is an important diagnostic feature and has great applied value in various scientific disciplines. Seeds have acquired diversification in both external and internal characteristics so much that each can be specified independently with a definite set of characters. Seed coat surfaces show structural markings of great diversity. The plant is grown widely all over the world for seed, as a spice, or for essential oil production (Bhuiyan *et al.*, 2009).

Materials And Methods

Sample collection:- Seeds of family Apiaceae like *Trachyspermum ammi* (L.) were collected from local area. For seed coat study, all the seed parameters were studied using dissecting and binocular microscope. Digital weighing balance was used for weighing the seeds in mg. The morphological observations of seeds were done followed by their photography, using 1 cm. scale.

Seed coat morphology (SEM):- To study the seed coat morphology scanning electron microscopy is most important. For this purpose, the individual seeds were dipped in alcohol for 5-10 min. to remove the dust from them. The seed mounted on pin type stubs using double sided adhesive tape or conductive silver paint to prevent charging of the surface during scanning and then coated with a very thin layer of gold in a polaron sputter coating unit. For spore study of seed photomicrographs were taken in the scanning electron microscope (SEM) (LEO 430) at Birbal Sahani Institute of paleobotany, Lucknow.

SEED SURFACE CHARACTERISTICS AND PRELIMINARY PHYTOCHEMICAL ANALYSIS OF *JATROPHA CURCAS* LINN. SEEDS OF EUPHORBIACEAE

Ulhe P.P.

Department of Botany, Narayanrao Kale Smruti Model College (Art, Commerce and Science) Karanja (gh.) Dist:-Wardha .

Email:- pallavi_ulhe27@rediffmail.com

Revision : 11/01/2020

Accepted : 25/01/2020

Published: 30/01/2020

ABSTRACT:

India is richest in biodiversity. Plants are mostly use in medicinal purposes. The medicinal plants use for preparation of various drugs. The part of plant use for various purposes. The *Jatropha curcas* Linn. plant use medicinally as well as biodiesel production. The seeds of this plant use for biodiesel productions. The morphological and anatomical study of seed coat helps for seed identification process. The biochemical and phytochemical analysis helps to detect the various chemical content in them. The preliminary phytochemical observations helps to detect various chemical constituent like alkaloids, carbohydrates, reducing sugars, steroids, glycosides, flavonoids, terpenoids, saponine, protein, tannins, amino acids, volatile oil or essential oil, phenol etc. The thin layer chromatography technique shows the presence of amino acids in the *Jatropha curcas* Linn. seed sample. The Isoleucine and DL-Threonine found in them. From this study the *Jatropha curcas* Linn. seed use for the production of biodiesel which is economically benefited and other constituents also important for preparation of drugs for various diseases. The alkaloid, tannin, flavonoids are found maximum quantity in seeds. The morphological and anatomical observation also helps for taxonomical identification and variations in them.

Key words: - Seed morphology, Scanning electron microscopy (SEM), Seed anatomy, biochemical, phytochemical analysis, Euphorbiaceae

INTRODUCTION:

Food, shelter and cloths etc. are the basic needs of man. Plants play a very important role in human life. From ancient period plants have given a great importance in various field. Naturally plant contain various compound so it is mostly use in medicinal industry like ayurveda, allopathy, homeopathy, herbal and cosmetics, aromatherapy etc. the various chemical constituents, secondary metabolites well present in them. *Jatropha curcas* is a member of the Euphorbiaceae family and is commonly known as Barbados nut, physic nut or purging nut. It is a small tree or bush-like plant that grows up to 5 m high. (MUHAMMAD NISAR UL HAQ *et al.* 2016). Naturally plant organs like root, stem, leaves, seeds, fruits,

flowers are mostly use in various purposes. The *Jatropha curcas* Linn. belonging to the family Euphorbiaceae. *Jatropha curcas* variously known as physic nut, purging nut or pig nut (Uche Fl *et al.* 2008) (Igbiosa OO *et al.* 2009) and is used in folklore remedies for treatment of various ailments such as skin infections, gonorrhoea, jaundice and fever (Akinpelu DA *et al.* 2009). It is also known as ratanjot. So the seed identification is also the important process. For this seed coat study the micromorphological characters also help for the identification process. Jatrophin extracted from the latex has been used to treat various skin diseases, rheumatism and coughs and to promote wound healing (Uche & Aprioku 2008). Oil extracted from the *Jatropha* plant is used as biofuel.

EFFECTS AND IMPORTANCE OF AYURVEDA DURING CORONA VIRUS (COVID-19) PANDEMIC

Ulhe P. P.

Department of Botany, Narayanrao Kale Smruti Model College (Art, Commerce and Science)
Karanja (Gh.) Dist-Wardha, MS, India
Email:- pallavi_ulhe27@rediffmail.com

ABSTRACT

From ancient times traditional herbal medicines given a great importance in India. The Ayurvedic medicinal system is an ancient from 5000 years ago. The system gives herbal remedies, which is important for health benefits. Now-a-days we face a problem of Corona virus COVID-19 Pandemic. The virus is highly infected and spreads worldwide very speedily. The countries like America, Italy, England are highly infected and mortality rate is also high in this countries. So the Government declared lockdown. WHO declared it as a pandemic because it spreads all around the world. Due to lockdown the economy of all countries totally collapsed. There is no specific medicine or vaccine on the disease. The various research institute of the world engaged to develop vaccine. Uptill now there are no successful results found in them. Some remedies gives benefits to patients related to system of Ayurveda. In precautions like kadha, turmeric, ginger, honey, hot water, fresh vegetables and fruits, grains use in daily routine. In recent research Ashwagandha plant use is now effective in drug preparation and cured a patient in some extent on COVID-19. Ayurveda shows no side effects, herbal drugs are effective on the disease and given relief to patients. Relief is very important for patients because no body knows how we escape from these pandemic effects. So with positive attitude, except the situation, face the problem and help each other with taking proper precautions.

KEY WORDS:- Corona virus COVID-19 pandemic, Ayurveda, Effects, importance.

INTRODUCTION:-

Ayurveda means knowledge of life. Ayurveda identifies three basic types of energy or functional principals. The three principles like vata, pitta and kapha which is related to the basic biology of the body. A virus is a small collection of genetic code, either DNA or RNA, surrounded by protein coat. A virus can not replicate alone, Viruses must infect cells and use components of the host cell to make copies of themselves. The virus cannot killed by antibiotics. The vaccines or antiviral medications eliminate or reduce the severity of viral diseases.(www.genome.gov)

Corona virus COVID-19 pandemic:- A virus is a submicroscopic infectious agent that replicates only inside the living cells of an organism.(Wu,Katherine.J.2020) (Wikipedia virus). Corona virus are a large family of viruses which may cause illness in animals, birds and humans. The most recently discovered coronavirus causes coronavirus disease COVID-19. This new virus and disease were unknown before the outbreak began in Wuhan, China in December 2019, COVID-19 is now a pandemic affecting many countries globally. The most common symptoms of COVID-19 are fever, dry cough and tiredness. Other symptoms that are less common and may affect some patients

Contents lists available at ScienceDirect

Results in Chemistry

journal homepage: www.elsevier.com/locate/rechem

Chemistry

Harvesting amino acid doped KDP crystal by temperature and time control using AVR microcontroller

V.R. Raghorte^{a,*}, G.C. Wakde^a, N.S. Meshram^b, K.G. Rewatkar^b^a Department of Physics, Narayanrao Kale Smriti Model College, Karanja (Gh.), Wardha 442203, India^b Department of Physics, Dr. Ambedkar College, Deekshabhoomi, Nagpur 440001, India

ARTICLE INFO

Keywords:

AVR microcontroller
Crystal growth
Vickers hardness
SHG
Dielectric constant
X-Ray diffraction

ABSTRACT

The significant advances in the fascinating field of solid state physics which is largely concerned with crystal world. The growth of crystal was reported along growth zone plane (011) and (101) by seed rotating crystal method under specially made constant temperature bath which was observed by Temperature and time control using AVR microcontroller software simulation. The AVR Microcontroller Based Temperature Control System with Real Time Data Logger is designed and developed in our laboratory. The doping concentrations in mother solution were 1.0 mol% and 2.0 mol% and corresponding seed rotation rate 30 rpm and 60 rpm for 15 days to 20 days. A transparent clear crystals has been harvested of size $10 \times 12 \times 24$ mm, $10^2 \times 35$ mm. the crystal structure and perfection were determine using powder XRD. The Vickers micro hardness (H_v) for LV doped KDP crystals at constant load at 50 g, was found 120.4 H_v and 122.0 H_v . This shows that the concentration of dopant increases the hardness property of crystals. The Vickers hardness value increases as dopant concentration increases due to stiffness of grown crystal which has low porosity. The dielectric constant decreases for increasing frequencies and remains constant at higher frequencies. The valine doped KDP crystal shows the property of SHG.

1. Introduction

The nonlinearity property is very important in material for its optoelectronics, laser action, storage devices and telecommunication application. KDP is that it's best known, transparent dielectric material for NLO and has best electro optical properties [1]. KDP family crystal such as its isomorphs ADP, DKDP which has been used for nonlinear optical and electro-optic application for X-ray fluorescence analysis, single crystal of ADP are used for frequency doubling, frequency tripling of laser systems, optical switching in inertial confinements fusion and acousto-optical devices [2,3]. Kumaresan et al. [22] have improved the mechanical and electrical properties of KDP crystal by doping amino acids such as L-glutamic acid, L-histidine and L-valine. Non-Linear optical (NLO) crystals are a key material for the development of laser science and technology because there is almost only this kind of materials that have functions to change frequency of laser beam and modulate it in amplitude and phase. The study reveals that the efficiency of SHG enhance by doping organic molecule, e.g. amino acid in the host crystal of KDP due its high nonlinear coefficients [4]. The presence of amino acid impurity in KDP solution was found to

increase the hardness value of the material, optical transmission, electrical conductivity with temperature [5,6]. Researchers grown large number of crystals in order to modify electrical, SHG, mechanical properties of KDP crystal [7–9].

A good transparent crystal were grown by Seed Rotating Crystal Method (SRCM). The excellent defect free seed were chosen for crystal preparation. The doping concentration in mother solution was 1.0 mol % and 2.0 mol % with corresponding seed rotation rate was 30 rpm and 60 rpm for 15 to 20 days. The growth of crystal have been observed was about 0.5 mm to 1 mm per day. A transparent clear crystals has been harvested of size $10 \times 12 \times 24$ mm, $10^2 \times 35$ mm. The growth of crystal was reported along growth zone plane (011) and (101), C-axis at constant temperature bath which was observed by Temperature and time control using AVR microcontroller software simulation. The AVR Microcontroller Based Temperature Control System with Real Time Data Logger is designed and developed in our laboratory. All records of temperature and controlling system are maintained with the help of data logger. Data is logging & the data is transmitted to computer by serial port. Output is displayed on LCD display including heating status.

* Corresponding author.

E-mail addresses: vjayphy26@rediffmail.com, sveer26@gmail.com (V.R. Raghorte).<https://doi.org/10.1016/j.rechem.2020.100074>

Received 14 June 2020; Accepted 14 October 2020

2211-7156/© 2020 Published by Elsevier B.V.

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

**“AN APPLICATION OF CAPITAL ASSET PRICING MODE
(CAPM) ON VALUATION OF EQUITY
LINKED SAVING SCHEMES”**

Dr. Ravindra Sontakke*
Dr. Anand Muley**
Dr. Jaspal Gidwani***

ABSTRACT

Money lying at leisure in our bank account is a chance lost. We must always invest that capital smartly to induce excellent returns out of it. For a greenhorn Investors, it's being advised to adopt a meticulous investment strategy and diversify their portfolio, as through diversification overall investment risk can be reduced. Many AMC's Floated plenty of schemes for the investors to invest their surplus savings. Within this context, close evaluation of mutual funds has become essential. Hence, picking out profitable mutual funds for investment could be an important issue. The foremost intention of this research work is to investigate financial performance of selected Equity Linked Saving Schemes through the employment of Financial & statistical parameters like (Average annualised return, beta, Capital Asset Pricing Model). The findings of this research study are help full to investors for their future investment decisions.

Keywords: Mutual funds, Equity Linked Saving Schemes, investors.

1. Introduction :

Ample Mutual Funds are available where the investors can Park their wealth. But, before investing they want to be aware with the fact that which fund gives more return, which fund is more risky etc. All these can be found out using certain key ratios & statistics. With the assistance of those key ratios & statistics an investor can analyze different mutual funds and put his/her money during a fund which suits his/ her risk perception. Mutual fund returns can be evaluated using Arithmetic mean, Compounded Annual Growth Rate; etc, Whereas risk will be analyzed by checking out standard deviation, Beta.

Taking this under consideration an approach to evaluate the performance of mutual fund schemes is Capital Asset Pricing Model (CAPM).

2. Equity Linked Saving Schemes :

With the objective to grant the double advantage of Capital Appreciation and Tax write-offs to Investors, Equity Linked Saving Scheme has been designed with

their maximum exposure in equity and equity-oriented securities, a part of the quantity is additionally parked in debt

3. Literature Review :

Ashraf & Sharma (2014) analyzed mutual fund performance of 10 growth oriented- open ended- equity mutual fund schemes. on the premise of Coefficient of Variation, Treynor's ratio, Sharpe's ratio, Jensen's measure, Fama's measure and Regression analysis. They use monthly NAVs and benchmark market index for the period of April 2007 to March 2012.

Shukla (2015) studied the 5 categories of mutual fund i.e. mid & small cap, large-cap, multi cap, infrastructure and hybrid. This study analysed the financial performance in terms of risk return relationship of selected mutual fund schemes through the statistical parameters such as alpha, beta, standard deviation, r-squared, Sharpe ratio. Infrastructure and Mid & Small Cap funds have performed better than the benchmark, Equity Linked Saving Schemes and hybrid funds on return parameters.

*Associate Professor, Department of Commerce, N.K.S. Model College, Karanjha (Gh), Nagpur.

**Assistant Professor, Department of Commerce, J.M. Patel College, Bhandara, Nagpur.

***Assistant Professor, Department of Management Studies, Gurunanak Institute of Engineering & Technology, Nagpur.

OUR HERITAGE

ISSN: 0474-9030, Vol-68, Special Issue-9
International Conference On E-Business, E-
Management,
E-Education and E-Governance (ICE4-2020)
Organised by
Kamla Nehru Mahavidyalaya, Nagpur
7th & 8th February-2020

**E- Tourism–A Key Element for the Growth of Maharashtra
Tourism Development Corporation.**

Dr. Atul S. Charde

Assistant Professor, DMS,
Nabira Mahavidyalaya, Katol.

Dr. Ravindra Sontakke

Associate Professor,
Narayanrao Kale Smruti Model College,
Karanja (GH), Wardha.
Email: atulcharde80@gmail.com

Abstract

The Internet is rapidly using for the distribution of tourism information and sales. This paper deals with e-tourism in Maharashtra. The Web sites can now have equal Internet access to international tourism markets. Research examines problems and solutions concerned to electronic tourism in the tourism industry and guides for successful e-tourism in tourism to be applied by the sector and the government of Maharashtra. The corporate world has taken over the majority of skilled man power providing them with the maximum salaries, hence leaving another challenge in the travel industry of rather small number of skilled manpowers interested to seek employment in the field. The research paper tries to examine the following factors.

- Role of e – tourism in promoting tourist destination in Maharashtra.
- The benefits of e – tourism on the number of incoming tourists and on the life of local service providers.

Keywords: e - Tourism, e – Business.

Introduction

As per WTO, the Internet is rapidly using for the distribution of tourism information. An increasing proportion of Internet by the people for buying online and tourism would gain a larger share of the online

Do Equity Mutual Fund Managers Possess efficient Stock Selection Skills?

Ravindra Sontakke, Anand Muley, Jaspal Gidwani

Abstract: With a primary and single intent, Investors want to take a position his hard earning money in such investment product which generate higher returns to him. Bunch of Investment options are there for Today's Investors in this financial world, starting from Equity Stock investments to Gold, from property to Fixed Deposit and From Mutual Funds to Investments in Commodities. Supported risk craving & return desire, Investors can select from these investment avenues. Lacking in knowledge, experience & resources for directly accessing the capital market, also investors generally don't have adequate time, they need to depend upon a mediator, which undertakes informed investment decisions & provides substantial benefits of professional proficiency. Therefore investment firm has been came with this plus point for such kind of investors through which they'll have also access to capital market indirectly. A mutual fund is that the best suited investment for the ordinary saver because it proposes a chance to take a position in a diversified, professionally managed hamper of securities at a moderately squat price. Usually, the main focus in evaluating the performance of a mutual fund has been on fund manager's skill available in stock selection. This paper is a pragmatic measurement of the performance of mutual fund managers in terms of "Stock selectivity", within the structure suggested by Eugene Fama (1972). The study examines the performance of 34 Equity Linked Saving Schemes. The reference period for the study is January 2015 to December 2019. Stock selection is that the nub within the investment administration & management process. It involves identifying and selecting undervalued securities which among other things requires the successful forecasting of the corporate specific events or a capability to predict the final behavior of security prices within the future. If the fund manager is in a position to spot and choose the undervalued securities for the portfolio, then it'll be possible for the fund manager to extend the returns of the schemes and vice versa. In practice fund managers are expected to produce advanced returns for unit holders. Constantly as being professionals therefore possess superior skills to gather and analyze the information with the aim to pick the correct style of securities for the portfolio. In this research document stock selectivity skills of fund managers of Equity Linked Savings Scheme were dissected by using Jensen's Alpha and Fama's net selectivity measure. The upshot of the study reveal that bulk of the schemes has shown assenting alpha and most of the fund managers possess finer selectivity skills.

Key Words: Mutual Funds, Equity Linked Saving Schemes, Investment, Returns, stock selection.

I. INTRODUCTION

After Globalization & Liberalization of 1991, enormous Investment opportunities came into existence for Indian Investors. These Investment opportunities provide attractive

Revised Manuscript Received on March 30, 2020.

Dr. Ravindra N. Sontakke, Associate Professor, Department of Commerce, N.K.S Model College, Karanja(Gh), Dist. Wardha (M.S)

Dr. Anand Ashok Muley, Assistant Professor, Department of Commerce, M Patel College of Arts, Commerce & Science, Bhandara.

Dr. Jaspal Gidwani, Head of Department, Department of Management studies, R.T.M. Nagpur University, Nagpur

Retrieval Number: F1214038620/2020©BEIESP
DOI: 10.35940/ijrte.F1214.038620

returns to the investors, at the identical time it carried huge risk to larger extent.

Investors have to understand how risky individual assets are and what their contribution to the full risk of a portfolio would be. At the similar time, allocations of wealth across different asset classes and specific investments became a challenging task for the investors, portfolio managers and with fund managers also. Essentially, investors participate in financial markets over time so as to share and diversify various risks, which arise in their investment decisions. Investors use financial markets not only to share risk but to form risk-return trade-off in a very better way. With the influx of Mutual funds which ultimately help the investors to Participate in optimal trading strategies that's economically feasible to mitigate the risk and optimise the return.

Ample of Mutual Funds are available where the investors can put their money. Before investing investors want to grasp which fund gives more return, which fund is performing well, which fund is more risky etc. of these may be discovered using certain key statistics. With the assistance of those key figures, an investor can analyze diverse mutual funds and locate his/her money within a fund which suits his/ her risk perception. Mutual fund returns can be compared using Arithmetic mean & Compounded Annual Growth Rate. Risk may be analyzed by looking for variance, Beta. Key ratios like Sharpe ratio and Treynor ratio are used for Risk-Return analysis. Funds are compared with a benchmark, industry average, and analysis of volatility and return per unit to seek out how well they're performing with regard to the market price.

These are the predictable measures which are considered usually for evaluating the performance of mutual fund schemes but now during this contemporary era, we even have to judge the fund Management because it also became one of the Parameter for the investors to compose their investment in a particular Mutual fund Scheme since the Professional Fund Management is predicted to reward the investors with higher returns for the risk the funds are exposed too. It's been observed that higher or excess return is that the results of Superior stock selection skills of the fund Manager.

II. EQUITY LINKED SAVING SCHEMES

A. Introduction

Variety of Schemes has been introduced by Mutual fund houses from time to time. Plenty of investors have been aware or create aware about large cap funds, mid cap funds, small cap funds and various sectoral funds,

जागतिक व्यापार संघटनेला मुक्त व्यापार व्यवस्थेत यश-अपयश

डॉ. संजय धनवटे

प्राचार्य,

नारायणराव काळे स्मृति मॉडेल कॉलेज,

कारंजा (घा.)जि. वर्धा.

मो.9765975847

Email- ghanwatesanjay@yahoo.co.in

ॲडम स्मिथच्या मते, " व्यक्तीला स्वहिताचे ज्ञान असल्यामुळे राज्याने व्यापार व आर्थिक क्रियांमध्ये हस्तक्षेप करू नये", म्हणजेच आर्थिक क्रिया या मुक्त असाव्या व राज्याचा त्यामध्ये हस्तक्षेप असू नये. याचाच अर्थ असा होतो की, देशाची व्यापार नीती स्वतंत्र असावी.

मुक्त व्यापार म्हणजे स्वदेशी बाजारात विदेशी वस्तु येण्यावर कोणताही कायदेशीर प्रतिबंध नसतो, म्हणजेच मुक्तपणे विदेशी वस्तु स्वदेशी बाजारात येत असते.

जगदीश भगवतीच्या मते, " ज्या व्यापाराच्या धोरणात आयात-निर्यात जकाती नसतात, टरावीक प्रशुल्क टरवीले जात नाही, चलनाच्या देण्या-घेण्यावर कोणतेही निर्बंध, कर नसतील व सरकारकडून अर्थसहाय्य मिळत नसेल तर ते मुक्त व्यापार धोरण होय".

सेम्युलसनच्या मते, " स्वतंत्र व्यापार म्हणजे, ज्यामध्ये बाह्य हस्तक्षेप व एकाधिकार नसतो, तसेच अविभाज्यता व अनिश्चिततेचा अभाव असतो".

परंतु आतापर्यंत वास्तविकतेत कोणताही देश हा मुक्त व्यापार नीतीचे पालन करत आहे असे म्हणता येणार नाही म्हणून कमीत कमी प्रतिबंध लावणाऱ्या देशाला मुक्त व्यापार क्षेत्र संबोधले जाते.

मुक्त व्यापाराचे समर्थन परंपरावादी अर्थशास्त्रज्ञ ॲडम स्मिथ, डेव्हिड रिकार्डो, जे. एस. मिल यांनी केले.

मुक्त व्यापारावर निर्बंध असावे याचे समर्थन व्यापारवादी अर्थशास्त्रज्ञ एल्सवर्थ, व्हायनर, हॅबरलर, जॉन्सन यांनी केले. त्यांच्यामते मुक्त व्यापार देशहीताला हानीकारक आहे.

मुक्तव्यापार धोरणाचे समर्थक व विरोधक असले तरी भारताने 1991 पासून मुक्त व्यापार धोरणाचा पुरस्कार केला.

मुक्त व्यापाराला सुरळीत करण्याकरीता गॅटच्या स्थानावर जागतिक व्यापार संघटना ही संस्था निर्माण झाली आहे.

आंतरराष्ट्रीय व्यापाराला गती देणे, व्यापारातील मात्रात्मक नियंत्रणे रद्द कमी करणे, आंतरराष्ट्रीय व्यापारासंबंधी विविध समस्या सोडविणे, या करिता गॅटची स्थापना 30 ऑक्टोबर 1947 ला झाली. त्याचे अस्तित्व 12 डिसेंबर 1995 मध्ये समाप्त झाले. त्या ऐवजी जागतिक व्यापार संघटनेची स्थापना 1 जानेवारी 1995 मध्ये झाली. भारत जागतिक व्यापार संघटनेचा सभासद 30 डिसेंबर 1994 ला करारावर सही करून झाला. आज 164 देश जागतिक व्यापार संघटनेचे सभासद आहे.

जागतिक व्यापार संघटनेची वैशिष्ट्ये-

- कायदेशीर आधार प्राप्त आहे.
- वस्तु व सेवांच्या व्यापाराचा समावेश असल्यामुळे कार्याची व्याप्ती अधिक आहे.
- जागतिक व्यापार संघटनेचा दृष्टीकोन नियमावर आधारित व वेळेशी संबंधीत आहे.
- संयुक्त राष्ट्रसंघाची जागतिक व्यापार संघटना प्रतिनिधी नाही.

कौटुंबिक हिंसाचार : एक विश्लेषणात्मक अध्ययन

डॉ. महेन्द्र गावंडे

अर्थशास्त्र विभाग नारायणराव काळे स्मृति मॉडेल कॉलेज, कारंजा(धा.), जि.वर्धा.

आधुनिक युगात जगातील जवळपास सर्वच देशामध्ये १० ते ६९ टक्के स्त्रीयांना आपल्या जीवनकाळात जोडीदाराकडून किंवा कुटुंबातील इतर सदस्याकडून शारीरिक, मानसिक व शाब्दिक हिंसाचाराला बळी पडावे लागते. बहुतेक वेळा स्त्री विरुद्धच्या हिंसाचारात सुत्रधार हा पुरुष असतो. तसेच जवळपास चारपैकी एक स्त्री लैंगिक अत्याचाराला बळी पडते. साधारणतः स्त्रीला जवळच्या पुरुषाकडून जास्त धोका असतो असे प्रत्येक घटनेत दिसून येते. विशेषतः कौटुंबिक हिंसाचार ही समस्या स्त्री किंवा १८ वर्षांखालील बालकांच्या संदर्भात आहे. तसेच इतरही कौटुंबिक सदस्य असू शकतात जसे सावत्र मुलगा, सावत्र मुलगी, वृद्ध स्त्री-पुरुष, परंतु प्रस्तुत शोधनिबंधात महिलांचा विचार केला आहे. तसेच हा शोध निबंध दुय्यम सामुग्री संकलनावर आधारीत असून विश्लेषणात्मक संशोधन पध्दतीचा वापर करण्यात आला आहे.

आज भारतीय समाजात कौटुंबिक हिंसाचार ही एक गंभीर समस्या होत चालली आहे. पुर्वी ही समस्या नव्हती असे म्हणता येत नाही, पण तेव्हाची समाजव्यवस्था ही पुरुषप्रधान संयुक्त कुटुंब पध्दतीची होती व कर्ता सर्व कुटुंबाची जबाबदारी घेत होता, तसेच स्त्रीयांना ती समस्या जाणवत नव्हती कारण त्या पुरुषाच्या इच्छा पूर्ण करणे हीच आपली जबाबदारी व कर्तव्य समजत होत्या, तसा सामाजिकरणातुन त्यांच्यावर विचार बिंबवला जात असे. आता विभक्त कुटुंब पध्दती अस्तित्वात असून समाजव्यवस्थेमध्ये बरेच परिवर्तन झाले आहे. सामाजिकरणाचे स्वरूप बदलले आहे अधिकाराची जाणीव प्रत्येकाला होवू लागली आहे, त्यामुळे ही समस्या अमानवी असून तिचे स्वरूपाची असल्याचे वाटते. कारण पुर्वीपेक्षा कौटुंबिक हिंसाचाराचे स्वरूप वेगळे झाले आहे. अर्थातच समाज परिवर्तनासोबत कौटुंबिक हिंसाचाराची समस्या उग्र रूप घेवू लागली आहे.

कौटुंबिक हिंसाचाराचा अर्थ-

कौटुंबिक हिंसाचारामध्ये शारीरिक व मानसिक किंवा भावनीक घटकाचा समावेश होतो. मानसिक किंवा भावनीक हिंसाचाराची व्याप्ती व तीव्रता ही व्यक्तिनिष्ठ व मनोनिष्ठ असल्यामुळे तिचे मापन करणे शक्य नाही. कारण ती व्यक्तीच्या बौध्दीक, मानसिक विकासावर अवलंबून असते.

कौटुंबिक हिंसाचारात खालील घटकांचा समावेश होतो-

शारीरिक गैरवर्तन- मारहाण करणे, वस्तु फेकून मारणे, लाथ मारणे, चावणे, ढकलून देणे, शरीराला वेदना किंवा इजा होईल असे वर्तन करणे, इत्यादी घटकांचा समावेश हा शारीरिक गैरवर्तनात होतो.

लैंगिक गैरवर्तन- सक्तीने शरीरसंबंध ठेवणे, अश्लील शब्दाचा वापर करणे, अश्लील चित्र किंवा चित्रपट बघण्याची सक्ती करणे, इत्यादी घटकांचा समावेश हा लैंगिक गैरवर्तनात होतो.

शाब्दिक किंवा मौखिक व भावनिक गैरवर्तन- टाकून बोलणे, अपत्य न होत किंवा मुलगा न होत असल्यास नावे ठेवणे, चारिज्यावर संशय घेणे, शिक्षण घेण्यापासून वंचित ठेवणे, स्त्रीची इच्छा नसताना विवाह करून देणे, घराबाहेर जाण्यास मनाई करणे, घराबाहेर काढणे, नौकरी करण्यास मनाई करणे, असलेली नौकरी सोडायला लावणे, स्वतः आत्महत्त्येची धमकी देणे व तीला तिच्या मनाविरुद्ध वागण्यास बाध्य करणे. इत्यादी घटकांचा समावेश हा शाब्दिक किंवा मौखिक व भावनिक गैरवर्तनात होतो.

मुक्त व्यापार आणि जागतिक व्यापार संघटना

डॉ. महेन्द्र गावडे

अर्थशास्त्र विभाग

नारायणराव काळे स्मृति मॉडेल कॉलेज,

कारंजा(घा.) जिल्हा

मो 9049933479

Email- gawande_mahendra@rediffmail.com

मुक्त व्यापार म्हणजे स्वदेशी बाजारात विदेशी वस्तु यंत्र्यावर कोणताही कायदेशीर प्रतिबंध नसतो, म्हणजेच मुक्तपणे विदेशी वस्तु स्वदेशात येत असते.

स्मिथच्या मते, "व्यक्तीला स्वहिताचे ज्ञान असल्यामुळे राज्याने व्यापार व आर्थिक क्रियांमध्ये हस्तक्षेप करू नये", जी वस्तु आपल्याला विदेशातून तुलनात्मकदृष्ट्या आपल्या देशापेक्षा स्वस्तदरात मिळते तिची आयात करावी व जी वस्तु आपल्या देशात तुलनात्मकदृष्ट्या स्वस्तदरात उत्पादन होते तिची निर्यात करावी. मुक्त व्यापार हा आंतरक्षेत्रीय श्रमविभाजनाचा प्रत्यक्ष परिणाम आहे.

सॅन्सुलसनच्या मते, "स्वतंत्र व्यापार अशी स्थिती आहे, ज्यामध्ये बाह्य हस्तक्षेप व एकाधिकार नसतो, तसेच अविभाज्यता व अनिश्चिततेचा अभाव असतो". स्मिथच्या मते, "स्वतंत्र व्यापार म्हणजे व्यापार नीतीची अशी प्रणाली आहे की, ज्यामध्ये देशांतर्गत व विदेशी उत्पादनामध्ये कोणताही भेदभाव केला जात नाही". अर्थात ज्या व्यापार धोरणात देशी व विदेशी मालात कोणत्याही प्रकारे भेदभाव न करता विदेशीमालाच्या आयातीवर कोणतेही प्रतिबंध लावण्यात येत नाही व देशीमालाच्या निर्यातील कोणत्याही स्वरूपाचे प्रोत्साहन दिले जात नाही, तो मुक्त व्यापार होय. जगदीश भगवतीच्या मते, "ज्या व्यापाराच्या धोरणात आयात-निर्यात जकाती नसतात, ठरावीक प्रशुल्क ठरविले जात नाही, चलनाच्या देवाण-घेवाणीवर कोणतेही निर्बंध, कर नसतील व सरकारकडून कोणतेही अर्थसहाय्य मिळत नसेल तर ते मुक्त व्यापार धोरण होय".

तुलनात्मक लाभाच्या सिध्दांतानुसार अशा वस्तुचे उत्पादन करावे की ज्यामुळे तुलनात्मकदृष्ट्या लाभ प्राप्त होतो व अशा वस्तुची आयात करावी की ज्यामुळे तुलनात्मकदृष्ट्या विदेशातून, उत्पादना ऐवजी स्वस्तदरात पडते. आतापर्यंत वास्तविकतेत कोणताही देश हा मुक्त व्यापार नीतीचे पालन करतांना दिसत नाही. परंतु कमीत कमी प्रतिबंध लावणाऱ्या देशाला मुक्त व्यापार क्षेत्र संबोधले जाते.

मुक्त व्यापाराचे समर्थन परंपरावादी अर्थशास्त्रज्ञ अँडम स्मिथ, डेव्हिड रिकार्डो, जे. एस. मिल् यांनी केले.

मुक्त व्यापार योग्य आहे कारण-

1. अधिकतम सामाजिक उत्पादन घडून येते.
2. स्पर्धेमुळे कमीत कमी उत्पादन खर्च व जास्तीच जास्त उत्पादन मिळते.
3. मर्यादीत साधनाच्या विवेकपूर्ण व कुशलतेने वापर होतो.
4. बाजार विस्तार व श्रम विभाजन होवून प्रत्येक देशाचे वास्तविक उत्पन्न वाढते.
5. आंतरराष्ट्रीय व्यापार वाढतो.
6. सर्व राष्ट्रांच्या सुरक्षेत वाढ होते.
7. उपभोक्त्यांचा लाभ होतो.
8. कच्चा माल व निर्मित माल यांना बाजारपेठ मिळते.
9. देशा-देशांमध्ये सद्भावना, सहानुभूती व सहकार्यात वाढ होते.
10. बाजार विस्ताराद्वारे महामान उत्पादनाचे लाभ मिळतात.
11. एकाधिकारावर नियंत्रण प्रस्थापीत होते.
12. पूर्ण रोजगार निर्माण होतो.
13. मुक्त व्यापार हे एक नैसर्गिक

कोरोना विषाणूच्या महामारीचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर परिणाम

डॉ. महेन्द्र गावंडे

अर्थशास्त्र विभाग

नारायणराव काळे स्मृति मॉडेल कॉलेज,

वरंजा (घा.), जि.वर्धा.

Email- gawande_mahendra@rediffmail.com

कोरोना विषाणूच्या महामारीमुळे भारताचीच नाही, तर जगाची अर्थव्यवस्था विस्कळीत झालेली आहे. विकसीत व महाशक्ती समजल्या जाणाऱ्या देशांच्याही अर्थव्यवस्था व स्वास्थ्यव्यवस्था ह्या रसातळाला गेल्या आहे. कारण कोरोना विषाणूचा प्रादुर्भाव होवू नये म्हणून जवळजवळ सर्वच देशांनी लॉकडाऊन या शस्त्राचा वापर केला. त्यामुळे अर्थव्यवस्थेच्या सर्वच क्षेत्रावर त्याचे दुर्गामी परिणाम होवून विकासगती अववृद्ध झाली. पण मानवी जिवनाची होणारी फार मोठी हानी रोकण्यात बरेच यश प्राप्त झाले. कारण हा कालावधी स्वास्थ्यव्यवस्था सुदृढ करून जनजागृती करण्याकरिता उपयोगी पडला. भारताचे पंतप्रधान नरेन्द्र मोदी यांनी प्रथम लॉकडाऊनची घोषणा करतांना "जान है तो जहान है!" अशी घोषणा दिली होती व त्या दृष्टीने प्रयत्न करण्याकरिता लॉकडाऊनचा कालावधी वापरण्यात आला. पण देशाच्या अर्थव्यवस्थेच्या विविध घटकाला त्याचा फटका बसून बऱ्याच समस्या निर्माण झाल्या.

भारतीय अर्थव्यवस्थेसमोरील विविध समस्या—

1. विकासदर घटला— 2019–20 मध्ये 5.3 टक्के विकासदर राहिल असे मूडीज ने सांगितले होते. पण आता 2.5 टक्के विकासदर राहिल असे मूडीजचे म्हणणे आहे. तसेच भारताचे माजी सांख्यिकीय तंज्ञ प्रवन सेन यांनी सुध्दा भारताचा विकासदर 3 टक्के पेक्षा कमी राहिल असे भाकीत केले. जागतिक बँक नुसार भारतीय अर्थव्यवस्थेचा विकास दर 2020–21 मध्ये 1.5 ते 2.8 टक्के राहिल. याचा अर्थ असा की, विकासदर लक्षपासून विचलीत होवून फार कमी झाला आहे.
2. मंदीची दाट शक्यता— बराच काळ विकासदरात घसरण झाली तर मंदीनिर्माण होवू शकते त्यामुळे विकास दर वाढवीणे आवश्यक आहे.
3. मोठे उद्योग बंद झाले— कोरोनाचा प्रसार रोखण्याकरिता उद्योग, कारखाने बंद करण्यात आले होते व पुन्हा सुरु करण्याकरिता काही नियम तयार करून त्याच्या पालनाच्या आधारावर

पर्यावरण प्रदुषण : कारणे, परिणाम व उपाय

□□□□□□ □□□ □□

अर्थशास्त्र विभाग नारायणराव काळे स्मृति मॉडेल कॉलेज, कारंजा(घा.), जि.वर्धा.

सर्व जगाचे लक्ष आज 'पर्यावरण प्रदुषण' या समस्येवर केंद्रीत झालेले दिसून येते. तसेच जागतीक स्तरावर पर्यावरण संतुलनाकरिता प्रयत्न करणे हे प्रत्येक राष्ट्राचे कर्तव्य आहे, असे न मानल्यास ही समस्या गंभीर स्वरूप धारण करेल. ही समस्या कशी निर्माण झाली? का निर्माण झाली? निर्माण होण्यास कोणते घटक जबाबदार आहे? त्याचे परिणाम काय होवू शकतात? असे अनेक प्रश्न निर्माण होते. 'पर्यावरण प्रदुषण' ही समस्या पूर्वी नव्हती असे नाही, पण आहे इतकी ते तिब्र नव्हती. 'पर्यावरण प्रदुषण' निर्माण करणारे दोन घटक आहे. एक निसर्ग व दुसरे म्हणजे मानव. नैसर्गिक कारणाने घडून येणारे पर्यावरण प्रदुषण हे मर्यादीत स्वरूपाचे असते. पृथ्वीवर वनस्पती, मानव व इतर प्राणी ज्या वातावरणात राहतात, त्या वातावरणात विविध घटकात परस्परावलंबनामुळे संतुलन निर्माण होवून सातत्य राहते. पण वाढत्या लोकसंख्येमुळे मानवी गरजांची पूर्तता करण्याकरिता पर्यावरणात असंतुलन निर्माण होत आहे.

पर्यावरण प्रदुषणाची सुरुवात—

पर्यावरण प्रदुषणाची सुरुवात अन्न शिजविण्याकरिता जळवू लागडाचा जेव्हा पासून उपयोग चालू झाला तेव्हा पासून झाली असे मानतात. हिप्पोक्रेटने वायु प्रदुषणाचा उल्लेख इ. स. ८०० वर्षा पूर्वी केला. पण खऱ्या अर्थाने 'पर्यावरण प्रदुषण' समस्या औद्योगिक क्रांती नंतर दिसू लागली. ही औद्योगिक क्रांती पाश्चात्य देशात व विशेषतः इंग्लंडमध्ये १८ व्या शतकाच्या अखेरीस सुरू होवून १९ व्या शतकाच्या मध्यास पूर्ण झाली. (इ.स. १७७५ ते १८३५) औद्योगिक क्रांतीमधून अनेक समस्या निर्माण झाल्या. जसे लोकसंख्या वाढ, व्यक्तीवाद, आवास समस्या, सामाजिक समस्या, अपराध व व्यभिचार, शहरीकरण, अतिउपभोगवाद, क्षेत्रीय विषमता, आर्थिक शोषण, पर्यावरण प्रदुषण, विस्थापितांचा प्रश्न गलिच्छ वस्त्या, नैतिक मुल्याचा न्हास इत्यादी, त्यापैकी पर्यावरण प्रदुषण ही प्रमुख समस्या आहे.

पर्यावरण म्हणजे काय?—

पर्यावरण ही संकल्पना व्यापक असल्याचे दिसून येते. "सामान्यतः आपल्या सभोवताली जे काही दिसते. उदा. सजिव, निर्जिव हवा व पाणी, जमिन, वृक्ष, वेली व मानव यातील परस्पर संबंध म्हणजे पर्यावरण होय."

"मानवाला सर्व बाजूने व्यापून टाकणारे व मानवाच्या आजुबाजुला असलेले भौतिक वस्तूंचे आवरण म्हणजे पर्यावरण होय."

सृष्टीत सतत परिवर्तने घडून येत असून त्यांचा जीवांवर विशिष्ट प्रभाव पडत असतो, अशी परिवर्तने ज्यावेळी नैसर्गिक पध्दतीने व गतीने घडून येते, तेव्हा जिवजंतु हे आवश्यक

प्रा. डॉ. गणेश भि. मोहोड

वर्णिक्य भाषा प्रमुख नारायणराव काळे स्मृती मॉडेल काहलेन कारंजा (घाडगे), जि. वर्धा

मराठी ज्ञानेश्वर महाराज यांचा ज्ञानेश्वरी हे मराठी वाङ्मयाचे अलौकिक लेणे आहे. शके १२१२ मध्ये ज्ञानेश्वर महाराजांनी ज्ञानेश्वरी पूर्ण केली आणि ज्ञानेश्वरोचे सवोगसुंदर परमायदान गाऊन त्यांनी आपले धर्मकीर्तन सिद्धीस आले. हा अतिशय आनंदीय घेय 'नेवामे' येथील सिद्धेश्वर मंदिरात पूर्ण केला.

शके बाराशतें बारांतरे | ते टोका केली ज्ञानेश्वरी |

मरिचिदानंदबाया आदरे | लेखकु जाहला || ज्ञानेश्वरी अ.१८ ओ. १८११

अशी ही ज्ञानेश्वरोतील अठराव्या अध्यायातील शेंवटीची ओवी आहे. हे धर्मकीर्तन सिद्धीस जात असतांना ज्ञानेश्वर महाराजांचे गुरु श्री निवृत्तीनाथ, बंधू सोपानदेव, भगिनी मुक्ताबाई आणि इतर संतमंडळी त्यांच्या समोर उपस्थित होती.

स्वतः ज्ञानेश्वर महाराज हे नाथपंथीय असून त्यांनी आपली समग्र गुरुपरंपराच ग्रंथाच्या शेंवटी देऊन संपूर्ण गुरुपरंपरालाच वंदन केले आहे. स्वतः महाराज लिहितात, भगवान शिवाकडून प्राप्त झालेले हे ज्ञान परंपरेनी मला प्राप्त झाले. हे ज्ञान समाधी धनरूप असून मी ग्रंथरूपाने दिले आहे.

अशा पद्धतीने ज्ञानेश्वरी हा मराठी वाङ्मयातील अलौकिक ग्रंथ 'ज्ञानेश्वरी' सिद्ध झाला. मुळात ज्ञानेश्वरी हो भगवद्‌गीतेवरील टीका आहे. ज्ञानेश्वरी सिद्ध होण्याच्या आपोही भागवद्‌गीतेवर अनेक टीका लिहिल्या गेल्या होत्या. भगवद्‌गीतेवर पूर्वा झालेल्या टीका ह्या बऱ्याचशा संस्कृत भाषेमध्ये होत्या. काही महानुभाव मंडळींनी गीतेवर टीका केल्या होत्या. असे उल्लेख महानुभावांचे वाङ्मय इतिहासकार डॉ. य. खु. देशपांडे यांनी केले आहे. (महानुभाववीय मराठी वाङ्मय - लेखक डॉ. य. खु. देशपांडे, प्रथम आवृत्ती) परंतु अद्यापपर्यंत ज्ञानदेव पूर्वकाळातील एकही मराठी गीताटीका उपलब्ध झालेली नाही. म्हणूनच आजही ज्ञानदेवांनी लिहिलेल्या 'ज्ञानेश्वरी' हीच मराठीतील पहिली गीताटीका ठरते. ज्ञानेश्वरांनी ही गीताटीका शके १२१२ म्हणजे इ.स.१२१० मध्ये निरुपार्जनी आहे. ज्ञानेश्वरी ही गीतेवरील मराठीतील पहिलीच ओवीवद्ध टीका आहे. ज्ञानेश्वरांचे गुरु व मोठे बंधू श्री निवृत्तीनाथ यांच्या कृपादृष्टीत सजक व गुणवान श्रोत्यांसमोर त्यांनी केलेले काव्यमय, रसाळ व विदग्ध तत्त्वज्ञानाने ओथंबून गेलेला श्रेष्ठ दर्जाचा श्रोतृसंवाद आहे. ही गीताटीका संपूर्ण वारकरी संप्रदायाने शिरसावंध किंवा प्रमाण मानली आहे मराठी भाषेचा मुकूटमणी शोभावा असा हा ग्रंथ आहे. पुढे शके १५०६ मध्ये संत एकनाथांनी या टीकेचे संशोधन करून प्रतिशुद्ध संहिता तयार केली.

शके पंधराशे साहोतरी | तारणनामसंबत्सरी |

एकाजनार्दन अत्यादरी | गीता- ज्ञानेश्वरी प्रति शुद्ध केली ||१||

ग्रंथ पूर्वाच अतिशुद्ध | परि पाठ्यतरी शुद्ध अबद्ध |

तो शोधुनिया एंव विध | प्रतिशुद्ध सिद्ध ज्ञानेश्वरी ||२||

नमो ज्ञानेश्वरा निष्कलंका | जयाची गीतेची वाचितां टीका |

ज्ञान होय लोका | अतिभाविकां प्रार्थयिया ||३||

बहूकाळ पर्वणी गोमटी | भाद्रपदमास कापला पध्डी |

प्रतिशुद्धी गोदातटी | लेखनकामासाठी संपूर्ण जाहलो ||४||

(ज्ञानेश्वरी - खंडारकर प्रत)

संत एकनाथ महाराजांनी संशोधन करून प्रतिशुद्ध केलेली प्रतही आज आपल्याला उपलब्ध नाही. संत एकनाथांनी प्रतिशुद्ध प्रत तयार करूनानंतर त्यांनी ज्ञानेश्वरीत आपली ओवी घुसवणाऱ्याला सज्जद दगही भरला आहे. ते लिहितात "ज्ञानेश्वरीपाठी | जो ओवी करील मन्हाठी | तणे अपृताचे ताटी | जाण नरोटी उर्वली ||" या ग्रंथाचे किंवा टीकेचे वारकरी पंथात अतोनात महत्त्वाचे स्थान आहे. तसेच ते संपूर्ण मराठी साहित्यातही या टीकेचे अतोनात महत्त्व आहे. मराठी साहित्यातील कोणताही वाचक, अभ्यासक, संशोधक किंवा समीक्षक ज्ञानेश्वरीची दखल घेतल्याशिवाय पुढे जाऊ शकत नाही. एवढे महत्त्वाचे स्थान या टीकेला आहे.

महाराष्ट्रातील वारकरी संप्रदाय व संतांचे मीलिक कार्य

पा. डॉ. गणेश भि. गोहोद

वाणिज्य भाषा प्राप्ति

गणपतगण काले स्मृती मंडळ कॉलेज, कांजा (गाडगे), जि. वर्धा

गोषधारा :

संपूर्ण महाराष्ट्राच्या व मराठी भाषांच्या सांस्कृतिक, भाषिक, मानसिक, बौद्धिक, धार्मिक जडणघडणीत वारकरी संप्रदायाचे व वारकरी संतांचे कार्य अतिशय मौलिक आहे. मराठी भाषांच्या मनामनावर मोठे अधिराज्य या संतांनी गाजविलेले आपल्याला दिसून येते. आणि म्हणूनच आज सातशे-सव्वासातशे वर्षे उलटूनही भागवतधर्मीय संतांच्या साहित्याची, त्यांच्या कार्याची, त्यांच्या काव्याची यत्किंचीतही लोकप्रियता कमी झालेली नाही. उलट ती दिवसेंदिवस वृद्धिंगतच होताना आपल्या दृष्टीस पडते. ग्रामीण, शहरी, गरीब, श्रीमंत, शिक्षित-अशिक्षित अशा समाजातील सर्वच स्तरावरील जनतेच्या अंतःकरणावर वारकरी पंथाचा व संतांचा विलक्षण पगडा असलेला आपल्याला दिसून येतो. या वारकरी पंथाचे खरे बीजत्व संत ज्ञानेश्वराकडे जाते। वारकरी संप्रदायाला संत ज्ञानेश्वरी 'ज्ञानेश्वरी' खऱ्या अलौकिक ग्रंथाच्या रूपाने एक भरभक्कम अधिष्ठान मिळवून दिले. वारकरी संप्रदायातील बहुसंख्य संत आणि बहुसंख्य भक्त हे ग्रामसंस्थेतील अठरापगड जातीतले होते. या संप्रदायाला मात्र खरे तात्विक अधिष्ठान मिळवून देण्याचे कार्य संत ज्ञानेश्वर, संत नामदेव, संत एकनाथ, संत तुकाराम या संतांच्या साहित्याने केलेले आपल्याला दिसून येते. या सर्वच वारकरी संतांचे विचार सर्व समावेशक होते.

बीजशब्द : महाराष्ट्र, वारकरी संप्रदाय, संत साहित्य, समग्र, संत ज्ञानेश्वर, विठ्ठलभक्ती, जीवनदृष्टी, काव्य, पंढरपूर, सांस्कृतिक, आध्यात्मिक, तत्वज्ञान, अधिष्ठान

प्रस्तावना :

संतकृपा झाली । इमारत फळा आली ।
ज्ञानदेवे रचिला पाया । उभारिले देवालय ॥
नामा तथाचा किकरा । तेणे केला हा विस्तार ॥
जनार्दन एकनाथ । खांब दिला भागवत ॥
तुका झालासे कळस । भजन करा सावकाश ॥

वरील अभंगातून वारकरी संप्रदायाची इमारत कोणत्या पायावर उभी आहे, हे आपल्या सहज लक्षात येते. महाराष्ट्रातील 'वारकरी संप्रदाय' ही महाराष्ट्राची जीवनवाहिनी आहे. कोणत्याही संप्रदायाचे अंतरंग आणि बाह्यंग समजून घ्यायचे असेल तर त्या संप्रदायाचे 'बीज'रूप तत्वज्ञान कसे आहे, बीजरूप तत्वज्ञानाची सर्व समावेशकता कशी आहे ते समजून घेणे अतिशय महत्वाचे आहे. अनेक शतकांपासून वारकरी संप्रदाय मराठी भाषांच्या मनावर अधिराज्य गाजवत आहे. महाराष्ट्राच्या ताण्याबाण्यातही वारकरी संप्रदायाचे खूप मोठे योगदान आहे. ज्ञानेश्वरीसारखा प्रमाण ग्रंथ या संप्रदायाला लाभलेला आहे. याच मार्गाने पुढील काळातील संत मंडळी गेलेली दिसते.

या संतांच्या वाणीमध्ये मराठी भाषेच्या अभिमानाचा व प्रतिष्ठेचा हुंकार होता. स्वभाषेबद्दलची आत्मियता होती. मराठीच्या सामर्थ्याचा व रसवतेचा अभिनव साक्षात्कार होता. मराठी संतांची दृष्टी विशाल होती. त्यांच्या समोर मानवी जीवनाचे समग्र व विशाल रूप उभे होते. जीवनाचा अतिशय मोठा कॅन्वॉस त्यांच्या दृष्टीसमोर होता. म्हणूनच एक वेगळे सांस्कृतिक व आध्यात्मिक वेगळे वळण महाराष्ट्राला लाभले. संतांच्या विशाल दृष्टीबद्दल गं.बा.सरदार लिहितात. महाराष्ट्रीय संतांपुढे मानवी जीवनाचे समग्र रूप उभे होते. म्हणूनच आपल्या आचारविचारांना त्यांनी एकदेशीय बाधा होऊ दिली नाही. संपूर्ण जीवनावर नवा संस्कार घडवून ते संपन्न करण्याची त्यांची महत्वाकांक्षा होती. अर्धद्वैत आणि

भक्ती, ज्ञान आणि उपासना, श्रद्धा आणि विवेक यांच्या ऐकात्मतेवर त्यांनी भर दिला. वारकरी पंथाने आत्मसिद्धिसाठी विवेकनिष्ठेचा मार्ग सांगितला. त्याप्रमाणे आचार्यधर्माच्या बाबतीत एका समतोल व संग्राहक वृत्तीचा पाठपुरावा केला. इतर प्रादेशिक भक्तिपंथात कोठे त्याग व कायक्लेश यांचे प्रस्थ आहे, तर कोठे भोग व तुष्टी यांचा बडीवार आहे. गृहस्थासाठी विधिनिषेध आणि ऐश्वर्यभोग व संतांसाठी नैष्कर्म्य आणि विरक्ती असे दोन मानदंड वापरलेले आढळतात. असा भक्तिप्रपंच न करता वारकरी संतांनी सर्वानाच 'मितलेपणाचा' म्हणजे त्याग व भोग, स्वधर्मचरण व नैष्कर्म्य यांचा योग्य मेळ घालण्याचा आवर्जून उपदेश केला आहे.'

सर्वच वारकरी संतांनी महाराष्ट्रातील जनांना स्थिर सामाजिक नीतीची शिकवण दिली. संतांनी संग्राहक व समतोल अशी जीवनदृष्टी समाजाला दाखविली. तत्कालिन समाजात जे परंपरागत कर्मकांड, दृष्टरुढी तसेच लौकिक व्यवहारातील जडत्व या संतांना दिसत होते व ते त्यांना घालावयाचे होते. म्हणूनच लोकांमध्ये प्रत्यक्ष मिसळून, त्यांच्या अंतरंगात मिसळून त्यांना लोकांच्या अंतर्बाह्य जीवनात एक नवे चैतन्य निर्माण करायचे होते. त्यासाठी त्यांनी स्वभाषेचा आधार घेतला. त्यांचे साहित्य म्हणजे 'अविवेकाची काजळी फोडून विवेकाचा दीप' प्रज्वलित करणारे होते. संत हे केवळ कवीच नव्हते तर परमार्थाच्या वाटेवरील 'दीपस्तंभ' होते. खऱ्या अर्थाने ते त्या त्या काळाचे युगसुधारकच होते. म्हणूनच वारकरी संप्रदायाने कधीच संकुचित वृत्ती बाळगली नाही. कधीच कशाही बदल दुराग्रह बाळगला नाही तर एक विशाल दृष्टीकोन ठेवूनच हा संप्रदाय सतत वाढत गेला. आजही तो वटवृक्षाप्रमाणे वाढतो आहे.

वारकरी संप्रदायात 'विठ्ठल' भक्तीचा महिमा खूप मोठा आहे. 'विठ्ठल' हे आराध्य दैवत आहे. विठ्ठल, पांडुरंग, विठोबा, पंढरीनाथ

महिला सबलीकरणांत स्वयंसहाय्यता बचत गटाची भूमिका

डॉ. स्मिता म. जाधव

इतिहास विभाग प्रमुख
कला व विज्ञान महाविद्यालय,
कुन्हा, जि.अमरावती

डॉ.गणेश भि.मोहोड

वाणिज्य भाषा प्रमुख
नारायणराव काळे स्मृती
मॉडेल कॉलेज,कारंजा(धा)

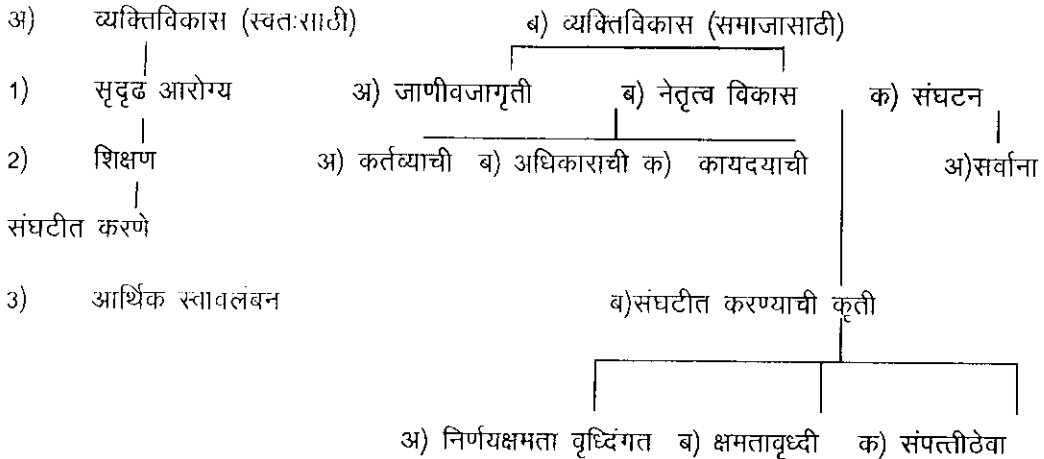
आपल्या राष्ट्राच्या राष्ट्रीय उत्पन्नात महत्वाचा वाटा उचलू शकणारी स्त्री हा अतिशय महत्वाचा घटक आहे. वेगवेगळ्या काळात महिला सबलीकरणासाठी विविध योजना राबविण्यात आल्यात. 2001 हे वर्ष महिला सबलीकरणाचे वर्ष मानले गेले. महिला सबलीकरण म्हणजे,

1. स्त्रीने स्वतःच्या क्षमतांची ओळख करून घेऊन स्वतःच्या क्षमतांचा विकास करावयाच्या घरगुती व सामाजिक निर्णयाच्या प्रक्रियेत सहभागी होण्याचा प्रयत्न करणे होय.
2. स्त्री सक्षमीकरण म्हणजे स्त्रीच्या अंगी निर्णय घेण्याची, नियंत्रण करण्याची, संघटित करण्याची क्षमता, मतप्रदर्शन करणे, कृतिशील कार्यक्रम घडवून आणणे, लोकसंपर्क, जनसंपर्क, संस्थासंपर्क, आर्थिक व्यवहार इ. करण्याची क्षमता व आवड निर्माण होणे होय. – व्हिनेसा ग्रिफेन

थोडक्यात स्त्रीमध्ये स्वविश्वास, स्वक्षमता, स्वजाणीव निर्माण करून तिला आत्मनिर्भर बनविणे व तिच्यामध्ये आत्मसन्मानाची व स्वालंबनाची जाणीव निर्माण करणे होय. स्त्री मध्ये हीच जाणीव निर्माण होण्याकरिता तिला स्वातंत्र्य हवे. याबाबत " ती देशाला उध्दारी या लेखात सौ.सुमती कुळकर्णी लिहितात" भारतातील स्त्री लोकसंख्येचे रुपांतर सक्षम श्रमशक्ती मध्ये करणे हे भारतासमोरील एक आव्हान आहे. त्यासाठीच

स्त्रीयांना शिक्षित व सक्षम करणे गरजेचे आहे. जिच्या हाती पाळण्याची दोरी ती जगाला उध्दारी चा अर्थ म्हणूनच आताच्या काळाच्या गरजेनुसार पाळण्याची दोरी हातात घेण्याच्या बाबतीतलं स्वातंत्र्य तिलाच स्वातंत्र्य असायला हवं." □

महिला सबलीकरणाचे घटक कानेते ? याबाबत प्रा.मूलानी लिहितात,
सबलीकरणाचे घटक

आधुनिककरणाच्या प्रक्रियेत स्त्री ही पुरुषापेक्षा कुठेच मागे राहता कामा नये, हा त्यामागील उद्देश होता. स्वातंत्र्योत्तर काळात महिलांच्या विकासासाठी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करण्यात आले. असे असले तरी, त्याला अपेक्षित यश प्राप्त होवू शकले नाही. परंतु स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर ख-या अर्थाने

३६. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांची साहित्यसृष्टी

डॉ. गणेश भि. मोहोड

वाणिज्य भाषा विभाग प्रमुख, नारायणराव काळे स्मृती मॉडेल कॉलेज, कारंजा (घा.), जि. वर्धा.

महाराष्ट्र ही संताची पुण्यभूमी आहे. महाराष्ट्रातील सामाजिक, धार्मिक, सांस्कृतिक व नैतिक जीवनात भागवत धर्माचे म्हणजेच वारकरी संप्रदायाचे अतिशय मोठे योगदान आहे. वारकरी हा भक्ती संप्रदाय असला तरी महाराष्ट्रीय जीवनाचे ते अभिन्न अंगच आहे. त्यात आत्मकल्याणची व विश्वकल्याणाची भावना आहे. महाराष्ट्राचा सांस्कृतिक इतिहास समृद्ध करण्याचे काम भागवत धर्माने केलेले आहे. अनेक लोकोत्तर संतांच्या पदस्पर्शाने, कार्याने व लेखणीने पावन झालेल्या या भूमीत तेराव्या शतकापासून तो आजच्या काळापर्यंत फार मोठी व महान संतपरंपरा उदयाला आली. "जगाच्या कल्याणा, संताच्या विभूती" या उक्तीला संतानी सार्थ केले. लोककल्याणाची विलक्षण तळमळ या संताच्या ठिकाणी होती. त्यांनी लोकांना ईश्वरभक्तीतून आत्मोन्नती साधण्याबरोबरच लोकांना मानवतावादाची शिकवण दिली. त्यांनी विपुल प्रमाणांत ग्रंथरचना केली. आपले विचार त्यांनी कधी अभंग, भजन, कीर्तन, दोहे, प्रवचनांच्याद्वारे जसे प्रसृत केले त्याचप्रमाणे त्यांनी विविध ग्रंथांच्या माध्यमातूनही लोकजागरण घडवून आणले. ही भूमी अधिकाधिक समृद्ध केली त्यांची भूमिकाही केवळ महाराष्ट्रापुरती मर्यादित नव्हती तर, "हे विश्वची माझे घर" अशी सर्वव्यापक होती.

याच समृद्ध परंपरेत वं. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांचा विशेषत्वाने उल्लेख करावा लागेल. भारताच्या पारतंत्र्य आणि स्वातंत्र्य यांच्या संधीकाळात राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांनी प्रबोधन घडवून आणले. त्यांनी विपुल ग्रंथरचना केली. मानवी जीवनाला स्पर्श करणारा असा एकही विषय नसेल की, ज्यावर महाराजांनी लिहिले नसेल, मानवी जीवनाच्या कोणत्याही अंगाकडे त्यांचे दुर्लक्ष झाले नाही प्रबोधन व जनसेवा हाच ध्यास आयुष्यभर त्यांनी घेतला. त्यांचे साहित्य हे बंद खोलीत बसून कल्पना विलासातून निर्माण झालेले नाही, तर ते अनुभवसिद्ध व राष्ट्रधर्माने ओथवून वाहणारे साहित्य होते.

तुकडोजी महाराजांची साहित्यविषयक भूमिका

तुकडोजी महाराजांचा जन्म अब्बल इंग्रजी आमदानीत झाला. आंग्ल सत्तेच्या काळामध्ये इंग्रजी शिक्षणाचा भारतात मोठ्या प्रमाणावर प्रसार झाला. या शिक्षणामुळे भारतात मोठ्या प्रमाणात सुशिक्षित वर्ग उदयास आला. या सुशिक्षितांमधून राजकीय व सामाजिक क्रांतीची आवश्यकता प्रतिपादन होऊ लागली. परंतु त्यांची भाषा नागर, पांडित्यपूर्ण, संस्कृतप्रचुर अराल्यामुळे त्या ज्ञानापासून समाजातील सर्वसामान्य वर्ग दूरच राहिला. विशेष म्हणजे ते ज्ञान सर्व सामान्य माणूस व ग्रामांपर्यंत खऱ्या अर्थाने पोहचू शकले नाही. ते ज्ञान पोहचविण्याचा प्रयत्न जरी झाला असता तरी तेथे या स्वरूपाचे नागर व पांडित्यपूर्ण ज्ञान रुजणे अशक्य होते. कारण ग्रामांग्धील लोकांच्या समाजधारणा अतिशय भिन्न होत्या. अशा वेळी राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी

आजची संस्कृती आणि घरगुती हिंसाचार

प्रा.डॉ. सुनील पखाले,

नारायणराव काळे स्मृती मॉडेल कॉलेज, कारंजा (घा), जि. वर्धा

मानवाच्या एकूणच वर्तनामागे मनोव्यापाराला अत्यंत महत्वाचे स्थान असते. व्यक्त होणे हा प्रत्येक सजीव प्राणिमात्रांचा निसर्गतः अधिकार आहे. कारण प्रत्येकाला मन असून मनाचे नियंत्रण हे व्यक्तीच्या वर्तनाला बळण देत असते. माणूस तर समाजशील प्राणी. समाजाने अधोरेखित केलेले नियम त्याला स्विकारावे लागतात; आणि त्यातूनच प्रथा, परंपरा, रीतिरिवाज, संस्कार, संस्कृतीची निर्मिती व जतन होऊ लागते. काळ बदलला, परिस्थिती बदलली, गरजा बदलल्या तसतशी मानवी संस्कृती जीवनशैली बदलली. त्यातून चांगले—वाईट परिणाम एकूणच कुटुंब समाजावर होत गेले.

आजच्या संस्कृतीचे स्वरूप:—

भारतीय संस्कृती ही ऋषी—मुनी—संतांची संस्कृती आहे. जगाच्या पाठीवर उदात्त असे देणे फक्त या आपल्या संस्कृतीलाच लाभले. ही भूमी ज्ञानेशाची, तुकोबाची तशीच जिजाऊ—शिवबांचीही. ज्ञानदेव म्हणतात, 'हे विश्वची माझे घर' केवढी महानता त्यांच्या पसायदानाने दिली. या शिकवणीचा हात धरून अनेक पिढ्या तयार झाल्यात. परंपरा—परिवर्तन हा निसर्गाचा नियम आहे. हे मान्य करूनच आजच्या संस्कृतीचे स्वरूप विशद करावे लागेल. माहिती तंत्रज्ञानाच्या जगाचा स्वीकार करतांना 'माणूस' पूर्णतः बदलला. आपल्या संस्कृतीचे स्तन्य तो विसरला. केवळ परिवर्तन मान्य करून त्याने परंपरेला तिलांजली दिली. भौतिक सुखाचे बल्य त्याच्या भोवती निर्माण झाले. 'एखाद्या समाजाची विशिष्ट काळातील अभिरूची ही त्या विशिष्ट समाज जीवनाच्या त्या काळातील एकूण वस्तुस्तिचा परिपाक असते.'

वरील विधानाचा परामर्श घेतल्यास समाजाची अभिरूचीच व तिची प्रतच पूर्णतः बदललेली दिसते. कारण परिणाम, तेथील परंपरा, गावाच्या अस्तित्वाची सर्वांगीण विशिष्टता हे घटकच आज परिवर्तित झालेली आढळतात. आज शहर—खेडी बदलली त्यामुळे त्यांचे वरील घटकही बदललेत. सभोवतालची घटना, परिस्थिती ही त्याला प्रेरित करित आहे. 'एखाद्याची स्मृती किंवा विचार करण्याची कुवत वा भावना प्रकट करण्याची कुवत यातून 'मन' नावाची संकल्पना स्पष्ट होते. मनाचा संबंध हा व्यक्तीच्या मेंदूशी असतो. मेंदूचे कार्य बंद पडले की मनाचे कार्य बंद पडते.' इ.स.पूर्व ६ व्या शतकात गौतम बुद्धाने मनाला केंद्रस्थानी ठेवून उपदेश केला. विज्ञाननिष्ठ भूमिकेतून व्यक्तीच्या अंतर्बाह्य वास्तवाचा शोध घेतला. 'जे जे वाईट आहे, वाईटाशी संबंधित आहे आणि त्याच्या अधीन आहे ते मनातून उत्पन्न होते, जे जे चांगले आहे, चांगल्याशी संबंधित आहे आणि त्याच्या अधिन आहे, ते ते मनातूनच उत्पन्न होते.' वरील सर्व मुळ आजच्या भारतीय संस्कृतीच्या स्वरूपामध्ये पहायला मिळते.

कुटुंबव्यवस्था:—

स्त्री—पुरुष हे मानवी रथाची दोन चाके आहे. हे विदित आहे. माणूस जसजसा उत्क्रांत होत गेला त्याप्रमाणे त्याच्या गरजा, आवश्यकता त्याच्या जाणिवेच्या पातळीवर येऊ लागल्या. माणसाने कष्ट करून कमवावे नि घरच्या स्त्रीने त्याचा विनियोग करून आपल्या कुटुंबासाठी खर्च करावे, रावावे. एकंदरीत बाहेरचं जग पुरूषांचं नि घरचं जग स्त्रीचं हेच समिकरण समाजाने रूढ केलां. अशा या मानवी मनावर उत्क्रांत काळापासून संस्कार होत गेले. १९ व्या

**CRISIS IS INSTRUMENTAL TO THE CREATION OF LITERATURE:
KIRAN DESAI'S "THE INHERITANCE OF LOSS"**

Dr. Dipak Dharne
Department of English
N.K.S. Model College,
Karanja (Gh), Dist. Wardha (MS).
deepakdharne@gamil.com

Abstract

Eco-criticism is a branch of literature where literary scholars interpret and analyze various texts that is concerned with the literature and environment. Many literary figures are worried about the environmental degradation caused by self-centered nature of human beings. They are very conscious about the importance of environment in human beings life. Environmental aspects plays very vital role in literature. Many literary figures use it to glorify their texts. Literature is one of the most effective medium to awaken the environmental consciousness among the people. Kiran Desai is a novelist who meticulously uses her novels to project the environmental degradation caused by human beings. She has satirized natures incongruous transformation into concrete jungle. It also shed light on the negligence of human beings towards nature and its significance in their life.

Keywords: *Ecocriticism, Consciousness, Development, Isolation, Miseries.*

Introduction

Nature and literature have been part and parcel of human life as both embraced shared concerns and interests in the dynamic relationship of man and nature. This established relationship is explicitly manifested in the literary works of poets and writers. In today's era, profundity of relationship between man and nature is being studied and scrutinized with the purpose of knowledge and development. The critical approaches to nature and environment have been textualized in view of nosedived degradation and deterioration of nature by writers, greens and environmentalists. From the viewpoint of nature's indiscriminately

Special Issue**644****May 2020****Website:** www.langlit.org**Contact No. : +919890290602**

**One Day National Webinar On Effects of Crisis on Language, Literature and Culture Organized by
Department of English, Vasantnao Naik Government Institute of Arts and Social Sciences, Nagpur
Indexed: ICI, Google Scholar, Research Gate, Academia.edu, IBI, IIFC, DRJI, The Cite Factor, COSMOS**

“ आष्टीच्या स्वातंत्र्यलढयातील महिलांची भूमिका : एक ऐतिहासिक सिंहावलोकन ”

प्रा.डॉ. वंदना तागडे

इतिहास विभाग प्रमुख

स्व.नारायणराव काळे स्मृती मॉडेल महाविद्यालय कारंजा, जि. वर्धा

सारांश :-

भारताच्या स्वातंत्र्य चळवळीच्या इतिहासात इ.स. 1942 च्या ' भारत छोडो ' अथवा ' चले जाव ' आंदोलनाला महत्वपूर्ण स्थान आहे. ब्रिटीशांच्या जुलमी व अत्याचारपूर्ण राजवटीविरोधात भारतीय जनता जागृत व संघटीत होऊन प्राणांतीक संघर्षाला उभी ठाकली. या स्वातंत्र्यलढयात महाराष्ट्राच्या वर्धा जिल्हयातील आष्टी या छोटयाशा गावात तेथील परिसरातील लोकांनी अभूतपूर्व आंदोलन उभारून आपले अमूल्य योगदान दिले. हयामध्ये पुरुषांच्या खांदयाला खांदा लावून महिलांनी जी कामगिरी केली ती खरोखरच अतुलनीय आहे.

प्रस्तावना :-

प्राचीन काळापासून विदर्भाला गौरवशाली अशी सांस्कृतिक परंपरा लाभलेली आहे. त्यापैकी महिलांचा सहभाग विशेष वैशिष्ट्यपूर्ण ठरला. प्राचीन व मध्ययुगीन काळात मानवी जीवनाच्या उत्क्रांतीची अनेक क्षेत्रे महिलांनी गाजविली. त्यामध्ये इंदुमती, लोपमृद्रा, दमयंती, रूक्मीणी, राष्ट्रमाता जीजाबाई सारख्या कर्तबगार स्त्रियांच्या जन्माने व कार्याने पावन झालेली विदर्भाची भुमी आहे. विदर्भाच्या भुमीने राष्ट्रप्रेम, कर्तव्यनिष्ठा, राजकीय जाण, अन्यायाविरुद्धचा संताप, उदात्त ध्येयासाठी स्वार्थ त्यागाची भावना असा अमोल ठेवा भावी पिढयांसमोर ठेवला. त्यातूनच प्रेरणा घेऊन आधुनिक विदर्भातील अनेक महिलांनी प्राणाची बाजी लावून पुरुषांच्या खांदयाला खांदा जावून जुलमी ब्रिटीशासत्तेविरुद्ध प्रखर लढा दिला. 1942 च्या चलेजाव आंदोलनात आष्टी येथील लढा महिलांनी गाजविला तो विदर्भाच्या दृष्टीने अतिशय गौरवास्पद आहे.

बीजशब्द :- आष्टी, खडकी

विषय प्रवेश :-

14 जुलै 1932 रोजी वर्धा येथे काँग्रेस कार्यकारणीने पारित केलेल्या ' भारत छोडो ' ठरारावर 8 ऑगस्टला मुंबईत ग्वालिया टॅक मैदानावर झालेल्या काँग्रेसच्या बैठकीत शिक्कामोर्तब करण्यात आले. परंतु 9 ऑगस्ट रोजी सकाळीसच ब्रिटीश सरकारने महात्मा गांधीसह काँग्रेस श्रेष्ठींना अटक केली. ही बातमी संपूर्ण देशभर पसरताच ' भारत छोडो ' आंदोलनाला प्रारंभ

पुणे कराराच्या अंमलबजावणीमध्ये डॉ. आंबेडकरांच्या 'स्वतंत्र मजूर पक्षाची' भूमिका.

डॉ. वंदना ह. तायडे
नारायणराव काळे स्मृती मॉडेल कॉलेज, कारंजा (पा.)

सारांश ब्रिटीश भारतात व्यापारी म्हणून आले आणि भारताचे राज्यकर्ते बनले. सुरुवातीला भारताचा व्यापार ईस्ट इंडिया कंपनीमार्फत चालवण्यात येऊन 1958 साली ब्रिटनच्या राणीने ब्रिटीश भारताचा राज्यकारभार ब्रिटीश सरकारकडे दिला. इंडियन कॉन्ग्रेसीन 1885 साली इंडियन कॉन्ग्रेस अक्ट 1892, मोले मिंटो सुधारणा कायदे 1909 व 1919 चा कायदा पास करून भारतीयाना राज्यकारभारात वाग घेण्याची संधी प्राप्त झाली. पुढे यावर आधारित 1935 चा कायदा ब्रिटीश पार्लमेंटने पारित केला. त्यानुसार 1937 साली मद्रास, मुंबई, बंगाल, सयुक्त प्रांत, पंजाब, बिहार, मध्यप्रदेश व व-हाड, आसाम, सरहद्द प्रांत, ओरिसा व सिंध या ठिकाणी निवडणुका घेण्याचे ठरले. या निवडणुकीत 15 जागा असण्यासाठी राखीव ठेवण्यात आल्या होत्या.¹

अशाप्रकारे 1935 च्या कायदयाने दलिताना मतदानाचा हक्क देवून त्यांच्या अस्तित्वाची दखल ब्रिटीशांनी घेतली. राखीव जागेसाठी एकच असृश्य उमेदवार उभा असो तर तो विनविरोध निवडून येत असे. पण एक राखीव जागेसाठी मारतून अधिक उमेदवार उभे असल्यास प्राथमिक निवडणूक होवून यामध्ये मतदान करण्याचा अधिकार फक्त असृश्य मतदारांनाच होता. भारतीय भारत चार उमेदवार निवडता येईल व या चारमध्ये एकाची निवड करण्यासाठी असृश्यांवरोबर सृश्य देखील मत देवू शकत असे. 1935 च्या कायदयामुळे निवडणूका घेण्याचे ठरले तेव्हा इतर पक्षांप्रमाणे 1937 च्या निवडणुकीत डॉ. आंबेडकरांच्या मोलातही विचारविनिमय सुरु झाला. 1926 पासून डॉ. आंबेडकर मुंबई विधानपरिषदेत सरकार नियुक्त समसद असल्यामुळे त्यांना कामकाजाचा अनुभव होता. निवडणुकीच्या निमित्ताने भारतीय कामकरी व शेतकरी वर्गावरील धार्मिक व सामाजिक विषमतेचा पगडा दूर करून सार्वजनिक बांधण्याचे डॉ. आंबेडकरांनी ठरविले.² वर्णजाणीत झाल्यावर सर्व भेद नष्ट होईल याला आंबेडकरांचा विरोध होता. असृश्यांचे निर्मूलन झाल्याशिवाय शेतकरी, कामकरी वर्गाच्या आर्थिक लढ्याचा संघटित तोड लागणार नाही असे आंबेडकरांचे म्हणणे होते.³ असृश्यांच्या लढ्याला राष्ट्रीय स्तरात यावे तसेच कामगार, शेतकरी यांच्या लढ्यांशी असृश्यांचा लढा एकत्रित जोडण्याचे डॉ. आंबेडकरांनी ठरविले. यासाठी डॉ. आंबेडकरांनी दिनांक 15 ऑगस्ट 1936 रोजी 'स्वतंत्र मजूर पक्षाची' स्थापना केली.⁴ हा पक्ष स्थापन करताना पक्षाची धटना व ध्येय ठरविताना इंग्लंडच्या लेबर पार्टीला त्यांनी नजरेसमोर ठेवले होते.⁵ कारण राजू टोवेल कॉन्फरन्सकरीता तो लढण्याला गेले असताना तेथील ब्रिटीश मजूर पक्षाचे पुढारी, पदाधिकारी व कार्यकर्त्यांनी त्यांचा परिचय व चर्चा झाली होती. कामगार पक्षाचा जनक जेम्स कीर हाडी यांच्या कार्याचा प्रभाव डॉ. आंबेडकरांवर पडला होता. स्वतंत्र मजूर पक्षाचे 'जनता' हे साप्ताहिक मुखपत्र होते.⁶ सुरुवातीला त्यांचा उद्देश असृश्य वर्गासाठीच 'स्वतंत्र मजूर पक्ष' स्थापन करण्याचा होता. पण असृश्यतेतून वर्गातील स्नेह्यांची त्यांना अनुभवी असल्यामुळे त्यांचे सहकार्य मिळेल; तसेच ज्या मतदार सघात असृश्यांना राखीव जागा नाही पण त्यांची संख्या जास्त आहे. या मतांचा उपयोग नवीन पक्षातर्फे उभे राहण्याच्या कोणत्याही वर्गाच्या उमेदवाराला होईल' यामुळे त्यांनी असृश्यतेतून संधी दिली. आंबेडकरांनी यावेळी दादाराहेब गायकवाड, जी.व्ही. प्रधान, अनंतराव चितळे, रुद्रकर, आर.आर. भोळे, दौलतराव जाधव यांच्याशी चर्चा घडवून आणली.⁷ सृश्यांसृश्यता नष्ट करून निवडणुकीत सत्ता प्राप्तीसाठी डॉ. आंबेडकरांचा हा प्रयत्न होता.

शब्द संकेत: पुणे करार, स्वतंत्र मजूर पक्ष, विदर्भातील लोकांचा सहभाग

संशोधन पद्धती: ऐतिहासिक संशोधन पद्धतीचा अवलंब करण्यात आलेला आहे. जनता मध्ये त्यांनी 1935 च्या अधिनियमाविषयी पार्टीची भूमिका, आर्थिक नितीसंबंधी कार्यक्रम, सामाजिक प्राम संघटन, शिक्षण, शासनसंबंधी विचार मांडले. जीवनाच्या स्वातंत्र्याविरुद्ध कार्यरत असणाऱ्या अन्यायी अर्थव्यवस्था बदलायला पाहिजे.⁸ अर्थात असृश्यांवरोबर संपूर्ण देशाचा विचार डॉ. आंबेडकरांनी केला. स्वतंत्र मजूर पक्षातर्फे मुंबई प्रांतात उभे केलेल्या उमेदवारांना बहुजन समाजाकडून जोराचा पाठींबा मिळत असल्याने या पक्षाला यश मिळेल असे त्यांना वाटत होते. बहुजनांकडून पक्षाच्या भावी कार्यक्रमाविषयी विचारणा करण्यात येत असल्याचे त्यांनी स्पष्ट केले. 1935 च्या कायदयानुसार मुंबई विधानमंडळ हीसमागृही बनले होते. मुंबई विधानपरिषदेतील समसदांची संख्या 30 तर विधानसभेत 15 सदस्य असतील अशी तरतूद होती. 175 पैकी 115 जागा सर्वसाधारण होत्या. 60 जागा मुसलमान, अंग्लो इंडियन, युरोपीयन, भारतीय, ख्रिश्चन स्त्रिया, जमीनदार, व्यापारी, उद्योगपती, मजूर यांच्यासाठी होत्या. 115 साधारण जागांपैकी 15 राखीव जागा असृश्यांच्या वाटण्याला होत्या. केवळ 15 जागा जिकल्याने कुठलाही फायदा होणार नाही तर उरलेल्या सवर्ण हिंदू उमेदवार निवडून आणून विधानपरिषदेतील वळ वाढविण्याकरीता त्यांनी इतर उमेदवारांना पार्टीचा दिला. स्वतंत्र मजूर पक्षाच्या मध्यवर्ती मंडळात 1) डॉ. भिमराव आंबेडकर, सितारामजी केनी, रेवजीचूवा डोळसा, भास्करराव रुद्रकर, म.व्ही. दौदे, डी.व्ही. प्रधान, सुरवा चिटणीस, बाबुजी, जी.एम. जाधव, देवराव नाईक, जे.एस. ऐदाळे यासारखी मंडळी होती. या पक्षाचा ध्वज लाल रंगाचा होता. मधोमध स्वतंत्र मजूर पक्ष असे लिहिले होते. 11 तारे ब्रिटीश भारतातील 11 प्रांतांचे द्योतक होते.⁹ या देशातील एकुणच शोषित पिढित लोकांनी आपले परावलंबित्व सोडून स्वतःच राजकारणात पुढे यावे व आपल्या कल्याणाचा मार्ग प्रशस्त करावा असे स्पष्ट केले. हा पक्ष कामकरी जनतेच्या कल्याणासाठी असल्यामुळे "दलित" या शब्दाऐवजी 'मजूर' हा शब्द रिकारला.¹⁰

घरेलू हिंसा: एक वास्तव.

Dr.Vijay Krushnarao Kale

N. K. S. Model College, Karanja (Gh.) Dist. Wardha.

मनुष्य हा सामाजिक प्राणी आहे. प्राणी जगतामध्ये ज्याप्रमाणे शक्तिशाली दुर्बलांना आपले भक्ष बनवतात त्याच प्रमाणे मनुष्यप्राणी सुद्धा दुर्बलांवर अन्याय किंवा अत्याचार करतात. थ्रसिमिक्सला सॉक्रेटीसाने प्रश्न विचारला होता. what is the meaning of Justice? त्यावर थ्रसिमिक्स म्हणतो Justice means interest of stronger. याचा दुसरा अर्थ दुर्बलांनी स्वतःवर करून घेतलेला अन्याय म्हणजेच न्याय. परंतु मनुष्य जसजसा सभ्य वा सुसंस्कृत होत गेला, तो विचार करू लागला, तस तशा न्यायाच्या सीमारेषा विस्तारीत होत गेल्या. मनुष्य प्राणी इतर प्राण्यांपेक्षा वेगळा यामुळे आहे की तो विचार करतो, तो चागले वाईट ठरवतो, त्याला विवेकबुद्धी आहे. म्हणूनच तर मनुष्य जीवनातून उत्क्रांत पध्दतीने हिंसेचे उच्चाटन होत आहे. परंतु पूर्ण अहिंसक समाज अजून बनला नाही / बनायचा आहे. ही वास्तविकता नाकारून चालणार नाही. प्रस्तुत अध्ययन समाजाचा महत्वाचा घटक असणाऱ्या कुटुंबामध्ये होत असणाऱ्या घरेलू हिंसेबाबत आहे.

त्यासाठी अध्ययनकर्ता खालील गृहितकाचा आधार घेतो.

1. पुरुष प्रधान भारतीय संस्कृतीमध्ये महिलांची स्थिती अतिशय दयनीय राहत आली आहे

2. अशिक्षित गावंडळ समाजाप्रमाणे सुशिक्षित वा सभ्य, सुसंस्कृत समाजात सुद्धा घरेलू हिंसेचे प्रमाण कमी नाही.

3. अत्याचार करण्यात महिलासुद्धा घरेलू हिंसेच्या संदर्भात मागे नाही.

4. महिलांची दुर्बल मानसिकता हे घरेलू हिंसेचे कारण राहत आले आहे.

5. आर्थिक ताणतणाव हा आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल असणाऱ्या घटकामध्ये तर अतिरिक्त महत्वाकांक्षा, संपत्तीची लालसा वा हव्यास हे आर्थिकदृष्ट्या सधन असणाऱ्या घटकामध्ये घरेलू हिंसेचे कारण राहत आले आहे.

6. परावलंबित्व हे घरेलू हिंसेचे कारण आहे मग ते संरक्षण विषयक असो की आर्थिक असो वा अन्य.

घरेलू हिंसा ह्या सदरामध्ये केवळ घरामध्ये महिलांवर होणाऱ्या अत्याचार असा मर्यादीत अर्थ नसून घरामध्ये असणाऱ्या इतर दुर्बल घटकावर होणाऱ्या अत्याचार होय. त्यामध्ये अल्पवर्द्धन मुले, असहाय्य म्हातारे यांचा समावेश होतो.

घरेलू हिंसेचे चार प्रकार आहे.¹

1. शारिरीक हिंसा - शारिरीक कष्टदेणे, मारपीट करणे, ढकलणे, ठोकरमारणे, लाथमारणे, काठीने बदडणे किंवा इतर अन्य पध्दतीने शारिरीक पिडा देणे.

2. लैंगिक हिंसा - यामध्ये महिलेला अश्लील साहित्य देणे, अश्लील साहित्य बघण्यास बाध्य करणे, बलात्कार करणे, विनयभंग करणे, अपमानित करणे, महिलेच्या सामाजिक प्रतिष्ठेला धोका पोहचवणे.

3. मौखिक व भावनात्मक हिंसा - महिला किंवा मुलीस अपमानित करणे, चारित्र्यावर दोषा रोपणकरणे, वळजबरीने लग्न करणे, आत्महत्येची धमकी देणे, शिव्या देणे.

महात्मा गांधी : एक असामान्य व्यक्तीमत्व

डॉ. विजय कृष्णराव काळे

राज्यशास्त्र विभाग,

नारायणराव काळे स्मृती मॉडेल कॉलेज,

कारंजा (घाडगे), जि. वर्धा

Research Paper - Political Science

लोकमान्य टिळक हे गांधींना हिमालयासारखे उत्तुंग तर गोखले गंगेसारखे पवित्र वाटत होते. गंगेचे आकर्षण त्यांना अधिक होते, त्यामुळे गोखले गांधीचे राजकीय गुरु ठरले. गांधीजी राजकारणी दिसत असले तरी प्रत्यक्षात ते धार्मिक स्वभावाचे होते. गांधीचे राजकीय तत्वज्ञान त्याच्या धार्मिक व नैतिक विचारावर आधारले आहे. पण धर्माचा अर्थ म्हणजे विशिष्ट संप्रदाय नव्हे. जे सर्व धर्मांचे सार आहे तो धर्म म्हणजे सत्य आणि निती होय. राजकारण हे एक न टाळता येणारे पाप आहे. राजकारणात मी जो भाग घेत आहे त्याचे कारण म्हणजे आपण सर्व राजकारणाने वेढल्या गेलो आहे. म्हणून राजकारणात धर्माचा शिरकाव करणे हा माझा प्रयत्न आहे. म्हणजे धर्माने गांधीजींना राजकारणात प्रवेश करण्यास भाग पाडले आहे. जिवाचा उद्देश आत्मप्रचीती हा आहे. त्याशिवाय संपूर्ण मानवतेशी तादात्मता निर्माण करणे होय. अर्थात मानवतेचे कल्याण करण्याचा प्रयत्न केल्या गेला पाहिजे म्हणून प्रत्येकाने धर्माचर म्हणून राजकारणात भाग घेतला पाहिजे. मानवी जीवन सर्व प्रकारच्या वैशिष्ट्याने निर्माण झाले आहे. म्हणून धार्मिक माणुस केवळ धार्मिक राहू शकतो. त्याला मानवतेच्या कल्याणांचे उद्दिष्ट समोर ठेऊन राजकारणी बनावे लागते.

राजकारणात काही दोष आढळून येतात. राजकीय पराधीनता व राजकारणातील कुकर्म ह्या टाळल्या पाहिजे कारण ह्या सर्व गोष्टी आत्मप्रचीतीच्या मार्गातील बाधा होय. आत्मप्रचीती ठेवायची असेल तर राजकारणातील हे सर्व दोष टाळून अहिंसक राज्य निर्माण करणे आवश्यक आहे आपल्याला राजकीय स्वातंत्र्य प्राप्त झाल्याशिवाय

सामाजिक संशोधनातील संकल्पना

डॉ. विजय कृष्णराव काळे

राज्यशास्त्र विभाग,
नारायणराव काहे स्मृती मॉडेल कॉलेज,
कारंजा (घाडगे), जि. वर्धा

अद्भुत पदार्थ, गोचक/गोचर पदार्थ, प्रेरणा, अनुभव, दृश्य, घटना, प्रसंग किंवा वस्तूचे भाषेत पुनरनिर्माणाचा धारणा किंवा अवधारणा किंवा संकल्पना संबोधता येईल. संकल्पना ह्या अमूर्त असतात. संकल्पना ह्या अवसूचन असतात. संकल्पना ह्या मुलतः हा भाववाचक, आदर्श व अव्यवहारिक असतात. (त्या साकार किंवा ठोस रूपात नसतात.) जेव्हा संशोधनात अमूर्तता किंवा भाववाचकतेचा उपयोग करायचा असते, तेव्हा संकल्पनेला वापरवे लागते. कोणत्याही क्षेत्रातील ज्ञान प्राप्तीसाठी त्यातील अवधारणातील सखोल व संपूर्ण माहिती असणे आवश्यक आहे. ही माहिती नसल्यास संशोधक चुकीच्या निकषावर पोहोचतील. उदा. समतेच्या अधिकाराची जाणीव नसतानाही समतेसाठी चळवळी केल्या जातात.

दृश्य अनुभव, घटना, प्रसंग व वस्तुंचे विषदीकरण करणे व चिंतन प्रक्रियेला गतिशील करणे किंवा चिंतन प्रक्रियेला सुटसुटीत व सहज बनविण्याचे कार्य संकल्पना करते. संकल्पना मुळे विषयाचा विकास आणि संशोधन केले जाऊ शकते. उपकल्पनेचे परिक्षण करणे, सिद्धांतांची निर्मिती करणे संकल्पनांमुळेच शक्य होते. म्हणून संशोधकाला संकल्पनांचे अध्ययन करून ज्ञान प्राप्तीर करणे अत्यावश्यक ठरते.

गुडे आणि हॅट, "अवधारणा अमूर्त असतात आणि त्यात यथार्थाच्या केवळ विशेष दृष्टीकोणाचे प्रतिनिधित्व करतात."

शेग व क्लेरैन्स, "अवधारणा असे शब्द किंवा संकेत असतात जे सिद्धांतांना शब्दावली प्रदान करतात व त्यांच्या विषय वस्तूचे ज्ञान कळवितात."

पी. व्ही. पावलीन, "सामाजिक विश्लेषणाच्या प्रक्रियेतील अन्य तथ्यानपासून वेगळ्या

15

संशोधनात उपकल्पना किंवा गृहितकाचे महत्त्व

डॉ. विजय कृष्णराव काळे

नारायणराव काळे स्मृती मॉडेल कॉलेज,
कारंजा घाडगे, जि. वर्धा

सारांश

प्रस्तूत शोध निबंध संशोधनातील उपकल्पना किंवा गृहितकाचे महत्त्व स्पष्ट करते. संशोधक गृहितकाच्या आधारे आपल्या मस्तीस्कात असे सिद्धांत रचतो जे पुढे चालून त्याच्या संशोधनाचे आधार बनते. मस्तीस्कात निश्चित केलेले हे निष्कर्ष अंतिम मानल्या जात नाही त्या निष्कर्षाची प्रामाणिकता अनुभव व वास्तविक तथ्याच्या द्वारे सिद्ध करण्याचे प्रयत्न संशोधक करतो. अनावश्यक मुल्य व आदर्शांना उपकल्पनेत मुळीच स्थान दिल्या जाऊ नये. जर उपकल्पनेत आदर्श सामाविष्ट करणे अत्यावश्यक झाले असेल तर ते अशा स्तराचे हवे की ज्याचे परिक्षण किंवा अवलोकण केले जाऊ शकले व त्यातून ती आदर्श सत्य आहे असेही सिद्ध करता आले पाहिजे. संशोधनात उपकल्पनेला काही मर्यादा सुद्धा आहेत. संशोधकांमध्ये पूर्णतः उपकल्पनावर अवलंबून अध्ययन करणे योग्य नाही. उपकल्पनेवर निर्भर राहण्याची प्रवृत्ती वैज्ञानिकतेच्या विरुद्ध आहे. संशोधकाने कधीही उपकल्पनेनुसार तथ्यात बदल करू नये असे केल्यास ते अध्ययन अविश्वसनीय व असत्य होत जाते.

प्रस्तावना—

संशोधन विषयाचे प्रारंभिक ज्ञान समश्येच्या पूर्व आकलनानंतर संशोधक त्या आधारे आपल्या मस्तीस्कात असे सिद्धांत रचतो जे पुढे चालून त्याच्या संशोधनाचे आधार बनते. मस्तीस्कात निश्चित केलेले हे निष्कर्ष अंतिम मानल्या जात नाही. त्या निष्कर्षाची प्रामाणिकता अनुभव व वास्तविक तथ्याच्या द्वारे सिद्ध करण्याचे प्रयत्न संशोधक करतो. जॉज कॅसवेल च्या मते, “उपकल्पना ही अध्ययन विषयाशी संबंधीत अस्थायी व काल्पनीक निष्कर्ष होय.

एम गोगाल च्या मते, “परिक्षीत केल्या जाणा—या विचारांना उपकल्पना असे म्हणतात.”